

**ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ**

**ВИХОВАННЯ ДОБРОТИ ЯК ВАЖЛИВОЇ ЯКОСТІ
ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти –другий (магістерський)

**Виконала: студентка 6 курсу, 613
групи, спеціальності «Початкова
освіта»**

Тимчук Анжеліка Вікторівна

**Керівник: кандидат педагогічних
наук, доцент Бигар Г.П.**

**До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4/1 від 16 листопада 2021 р**

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЧЕРНІВЦІ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ДОБРОТИ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Проблема виховання доброти як складова соціально-зрілої особистості	7
1.2. Сутнісна характеристика феномену доброти молодшого школяра..	18
1.3. Соціально-психологічні передумови виховання доброти в учнів молодшого шкільного віку.....	28
1.4. Сутність і структурно-функціональна характеристика процесу виховання і розвитку доброти в учнів початкових класів.....	38
Висновки до першого розділу	44
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ДОБРОТИ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА	46
2.1. Діагностика виховання доброти в учнів початкових класів.....	46
2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування доброти як особистісної якості молодшого школяра.....	53
2.3. Методичні рекомендації щодо формування доброти у дітей молодшого шкільного віку.....	57
Висновки до другого розділу	63
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	67
ДОДАТКИ	75

ВСТУП

В сучасних умовах, коли швидко змінюються погляди на різні аспекти життя суспільства, особливого значення набуває перегляд пріоритетів у підготовці дітей до життя. Для учителя значимий сенс має орієнтація педагогічного процесу на виховання юної зміни з позицій неминучих духовних цінностей: життя народів в світі на партнерстві та взаємовигідній співпраці, визнання прав і гідності людини вищим мірилом цивілізованості, любові до отчого дому і рідного краю, істинного гуманізму, що виражається в дієвій доброті, співчутті і милосерді, турботи про поліпшення навколишнього середовища.

Сучасне суспільство піклується про удосконалення цього процесу. Формування в учнів доброти як елементу їх загальнолюдського розвитку має величезне значення для прискорення соціально-економічного прогресу і тому являє собою місію високої суспільної значимості.

Особливе значення у формуванні особистості молодших школярів мають відношення, які будуються на основі доброзичливості (Л. Артемова, Т. Бабаєва, Т. Єрофєєва).

У роботах психологів Б.Г. Ананьєва, А.Г. Асмолова, Л. С. Виготського, В. П. Зінченка, А. Г. Ковальова, Я.Л. Коломинського, А. Н. Леонтьєва, Е. А. Панько, С. Л. Рубінштейна, В. Е. Чудновокого, П. М. Якобсона аналізується навчально-виховний процес як базу для вирішення завдань інтелектуального становлення особистості школяра і вдосконалення її гуманістичних якостей. В працях Л. І. Божович, В. В. Давидова, А. А. Люблінської, В. С. Мухіної, Д. Б. Ельконіна досліджується психологічний аспект вдосконалення гуманістичної культури учня початкових класів.

Огляд наукової та методичної літератури свідчить про інтересі сучасних вчених до дослідження різних аспектів формування високоморальної особистості дитини в початковій школі. Науково-методологічні основи для ефективного вирішення проблеми пестування доброти як особистісного атрибута молодого людини закладені в працях Н.І. Болдирєва, Л.В. Занкова, В.М. Коротова, І.О. Марієнка, В.І. Петрової, Ю.П. Сокольникова, Посилилася увага до специфіці морального виховання молодших школярів (О.С. Богданова, А.І. Дулов, Л.Д. Воронцова), до проблеми гармонійного розвитку особистості (Л. В. Кузнєцова, А.В. Петровський, В. А. Сухомлинський).

З'явилося ряд досліджень про можливості виховання справжніх гуманістів в умовах дитячого колективу (М. Краснова, Т. В. Кружиліна, Н. Н. Тарасевич), в життєдіяльності школи інтернату (Л.П. Нестеренко), групи продовженого дня і сім'ї (Б.М. Рубцова, Г. Ф. Суворова, Н.П. Терентьєва), у процесі трудової та естетичної позакласної діяльності (М.Д. Зверєва, І. Д. Мельникова, Л.З. Михайлова).

В останні роки вдосконалюють теорію і практику виховання гуманістів зі свідомості та поведінки Ш.А. Амонашвілі, І. П. Волков, І.Н. Ільїн, В. А. Караковський, С. Н. Лисенкова, М. П. Щетинін та інші вчителі, розвиваючи основи педагогіки співробітництва. Разом з тим аналіз педагогічної та методичної літератури показує, що на тлі наявних досягнень окремі аспекти гуманістичного виховання учнівської молоді залишаються практично нерозробленими, серед них питання про виховання доброти як істотної, стрижневої якості особистості в молодшому шкільному віці. Учителством наших днів все більш відчувається і усвідомлюється протиріччя між потребою педагогічної практики в підготовці гуманістично вихованої особистості та рівнем наукових знань про структуру процесу та шляхах формування у дітей доброти як істотної якості особистості.

Мета дослідження: обґрунтування педагогічних умов виховання доброти як істотної особистісної якості молодшого школяра

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність процесу виховання доброти у психолого-педагогічних дослідженнях;
2. Визначити соціально-психологічні передумови виховання доброти в учнів початкової школи;
3. Розкрити вікові особливості виховання доброти учнів молодшого шкільного віку;
4. Визначити педагогічні умови виховання доброти учнів початкової школи;

Об'єкт дослідження: виховання доброти учнів початкової школи

Предмет дослідження: педагогічні умови виховання доброти молодших школярів.

Для досягнення поставлених завдань дослідження використовувався комплекс методів: науково-теоретичний аналіз педагогічної, психологічної та методичної літератури з досліджуваної проблеми; анкетування, спостереження, бесіда, синтез і узагальнення.

Теоретична значимість дослідження полягає в тому, що проаналізовано та обґрунтовано загальноприйняті теоретичні підходи досліджуваної проблеми.

Практична значимість дослідження полягає у використанні форм, методів виховання «доброти» в учнів молодшого шкільного віку.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ДОБРОТИ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Проблема виховання доброти як складова соціально-зрілої особистості

Істинність гуманістичних поглядів людської доброти, легко можна перевірити на реальних вчинках учня, на вчинках співчуття, турботи, допомоги. Адже доброта це відчутний рух людської душі, що розгортається зсередини зовні, звернене до оточуючих.

Продумане поєднання теоретичних і практичних занять, інтенсивне впровадження методики колективних творчих справ, реалізація установки на учнівське самоврядування завжди виправдовує себе: діти, які виростили в атмосфері щирої взаємоповаги, йде в самостійне життя з похвальним прагненням служити людям, зі стійким рефлексом загостреної уваги до чужої потреби, з душевною чуйністю, з закріпленням і тому таким природним ним тяжінням у своїй поведінці.

«Для того, щоб дитинство було радісним та щасливим, необхідно створити певні умови та відповідне соціальне середовище. Сім'я та заклад освіти повинні закласти основи тих рис та якостей, які у майбутньому визначають моральне обличчя людини» [31, с.4].

Сучасні наукові дослідження доводять про недостатній «чуттєвий досвід, неглибокі душевні зв'язки негативно впливають на подальший розвиток дитини, на формування її емоційної сфери. Формування у дітей соціальної компетентності пов'язане з розвитком емоційної регуляції дитиною своєї поведінки та діяльності. Тому дуже важливим у становленні особистості маленької людини є розуміння нею власних почуттів та емоцій» [8, с. 7-12].

Істина проста: дитина повинна бути спочатку доброю, якщо батьки, педагоги та інші вихователі зуміли посіяти і виростити в ній доброту, всі інші якості особистості закономірно набувають гуманістичної, життєтворчої спрямованості.

Формування гуманістичних якостей особистості вважалося важливим у всі часи. Особливо актуальною стає ця проблема у зв'язку з важкою кризою в соціально-економічній і духовного життя нашого суспільства, нестабільністю моральності.

Напрямок на радикальну зміну нашого суспільства висунув на перший план демократизацію, реформу економічної та політичної, Нової української школи, відновлення високоморальних соціальних цінностей та ідеалів, що вбирають в себе гуманістичні начала загальнолюдської культури, прагнення до кращого життя і соціальної справедливості. «Така політика держави підвищує престиж навчально-виховного процесу як соціальної цінності та його значення для всебічного розвитку особистості, виховання в учнів гуманістичних якостей особистості що стає справою особливої соціальної значущості» [20, С.7-12].

Здійснений аналіз дослідження теоретичних аспектів проблеми дає можливість розглядати доброзичливість як інтегративну особистісну якість, це визнає бажання до здійснення життєдіяльності на основі цінності Добра (добрих справ і доброзичливі відносини) і включає в себе сукупність таких якостей:

«- розуміння і прийняття Добра як життєвої цінності;

-прагнення допомогти людям, які опинилися у важкій життєвій ситуації;

-прагнення до побудови відносин з навколишнім світом на основі дотримання законності, порядку і рівноправності;

-розуміння значущості, продуктивності і безпеки взаємодії з

навколишнім світом» [17, С. 7-12].

Л.Канішевська «під доброзичливими відносинами розуміє загальну позитивно-емоційну спрямованість поведінки дитини в її взаєминах з однолітками, яка виявляється в умінні співчувати, розуміти стан дітей, готовності надавати допомогу і вступати у взаємодію з однолітками в спільній діяльності» [20, С.7-14].

Н.Гавриш «розглядає доброзичливість як необхідну основу, на якій розвивається стійке позитивне ставлення до оточуючих» [13, С. 40-45].

В. Сухомлинський «висловлював думку, що ідея добра в етичній деонтології розглядається як «регулятор поведінки людей, який виступає у вигляді соціальної вимоги» [56, с. 162].

Кожному новому поколінню дістаються у спадок не тільки багатства рідної природи, матеріальні та культурні цінності, які потрібно берегти і примножувати, щоб передати по естафеті наступним поколінням, а й високі ідеали, загальнолюдські духовності, вироблені в боротьбі і стражданнях, нашими попередниками ціною тисяч життів.

Все яскравіше проявляється своєрідність кожної окремої особистості, самобутність її ціннісних орієнтації і справ. Сучасна епоха епоха переходу від конфронтації до діалогу, від пріоритету зла до пріоритету совісті. Якісне зростання особистості найкраще в комплексі внутрішнього і зовнішнього своїх проявів.

Всебічне, гармонійне і цілісне формування особистості людини майбутнього, виховання кожної людини як господаря життя, творця і гуманіста повинні включити в себе і правильне ставлення до культури минулого, спрямовуючи увагу на ті вічні проблеми, які, раз виникнувши, не згасають, в будь-яку епоху вимагаючи свого особливого рішення, і ніколи не дають можливість повністю задовільнитися на досягнутому. Звідси випливає необхідність спільно шукати те, як робити себе і світ більш людським, вільним, творчим, оптимістичним, щасливим.

Досягти цього можна, лише глибоко пізнавши дійсність у всієї її складності і суперечливості, побачивши світ без прикрас «таким, яким він є, і любити його» [68, С.78].

Сучасні умови роблять можливим здійснення ідей гуманізму. Проголошення цінності людини як особистості, ці ідеї мають тривалу історію. Широкого поширення гуманізм набув у епоху Відродження. Всі твори гуманістів цього періоду пронизує переконання в тому, що мисляча і діюча людина здатний робити чудеса, перетворювати життя, досягти півноти щастя. Вищого розквіту гуманізм досяг у творчості французьких просвітителів XVIII століття. Вони проголосили людину вищою цінністю на Землі. «Людина, писав Дідро, є єдиний пункт, від якого повинно все виходити і до якого має все повернутися» [21, С.150-153].

Перехід людства в нову еру, зіткнення з глобальними явищами диктують необхідність виробки нового поняття гуманізму. Це поняття представляється нам таким: гуманізм успадковує всі шукання і досягнення минулого в захисту інтересів людини; його характеризують відмова від однобічного бачення дійсності, націленість на реальні потреби людей, твереза оцінка життя, відданість загальнолюдському. Ідеал гуманіст це людина для інших, для всіх, у якій відсутній егоїзм. Гуманізація означає перш за все перехід до нового типу відношень, які найбільшою мірою служать інтересам людини як особистості, сприяють створенню максимальних можливостей для його всебічного і гармонійного розвитку, для самого його життя. Йдеться про затвердження відносин, в якій мірою всіх дій була б людина.

Звідси випливає проблема гуманізації. Ми аналізуємо цей термін у зв'язку з тим, що вважаємо виховання в початковій школі початком всіх начал. Гуманізація це створення таких передумов і умов, при яких діти на

підвищеному рівні отримують можливість для розвитку доброти як істотної якості особистості.

Питання розвитку й виховання в дітях милосердя, доброти та чуйності розглядав К. Ушинський. «За твердженням педагога, потрібно вчити дитину любити красу моральних вчинків. Розмірковуючи про боротьбу з негативними рисами характеру і поведінкою дитини, К. Ушинський висловлює думку, дуже близьку до тієї, що постійно зустрічається у християнських сподвижників: задля винищення пороку необхідно турбуватися про розвиток відповідної, але протилежної йому чесноти. Відповідно, якщо у дитини схильність до грубого та жорстокого ставлення до оточуючих, потрібно шукати нагоди пробуджувати в ній любов, жалість і співчуття» [38]

Головне – «дитині можливість бути розумно діяльною. На думку А. Макаренка, необхідно щоденно вивчати дітей, відмічати характерні моделі поведінки вихованців, аналізуючи їхні вчинки, ставлення до оточуючих. Ці думки підкреслюють доцільність виховання милосердя у дітей на ґрунті гуманістичного підходу педагога до дитини, який передбачає взаємну повагу, любов та довіру, індивідуально-особистісну орієнтацію, формуючи настановлення на глибоке та щире співчуття щодо проблем оточуючих. В. Сухомлинський зазначає, що розквіт духовних потреб особистості неможливий без діяльної участі у долі оточуючих, співчуття до чужого горя, насолоди від чужої радості» [57].

«Педагог акцентує увагу на тому, що душевна краса неможлива без справжньої теплоти серця, яку одна людина віддає іншій. В. Сухомлинський підкреслює, що у дітей яскраво виявляються такі почуття, як симпатія до близьких, співчуття, чутливість до горя та всіляких ускладнень у житті товаришів. В. Сухомлинським була розроблена програма добра і доброзичливості, основна вимога якої – «Ти живеш серед людей», яка сприяла прищепленню учням високих

моральних якостей: головним стрижнем, без якого немислима гармонійна особистість, повинна виступати людяність в людині» [62].

Історично в етиці склалася система основних понять, які відображають у своєму змісті моральні цінності. У число цих основних категорій традиційно включаються «добро» і «зло», «борг», «совість», «честь», «гідність», «щастя» і «сєнс життя». Ці категорії є не тільки теоретичними поняттями етики, а й основними поняттями моральної свідомості, якими оперує людина як суб'єкт вдачі діяльності та через які товариство здійснює моральну регуляцію поведінки людей, «добро» і «зло» головні поняття моральної свідомості.

Саме через призму цих понять відбувається оцінка вчинків людини, всієї його діяльності. Ці поняття вироблені мораль свідомістю давно, і вже перші етичні теорії використовують їх у своїх побудовах. Ми вивчаємо доброту як істотну ознаку гуманістичної зрілості молодшого школяра.

Визначення доброти впливає з самої природи моральності, яка пронизує всі сторони життєдіяльності людей. Доброта це позитивний зустрічний душевний відгук по відношенню до інших людей, послідовна і дієва участь в їх долях, прояв високої людяності щодо до всьому живому. Її можна розглядати і як прояв чуйності, делікатності. Чуйність вміння відгукнутися на переживання іншого людини, подумки поставити себе на його місце.

Чуйність вміння побачити і зрозуміти стан іншої людини. Делікатність вміння не помітити чужого промаху, помилки, фізичних недоліків, ненав'язливо допомогти у скрутному становищі.

Доброзичливість прояв уваги, турботи, щирість у відносинах, сердечність, простота як вміння людини висловити і проявити своє добре ставлення до іншого. Людяність, здатність брати участь у долі іншої людини.

Доброта накладає на людину певну відповідальність і вимагає сталості і послідовності. Моральна вихованість людини тоді стане повною, коли доброта буде головним і природним його властивістю, коли вона стане важливою умовою його життя.

«Доброзичливість – ставлення до людини, орієнтоване на сприяння його благу, на вчинення добра. Суб'єктивно доброзичливість проявляється у прихильності, симпатії, співчутті, благодіянні. З моральної точки зору доброзичливість є обов'язком людини. В доброзичливості підкреслюється не тільки безумовне визнання в іншій людині його моральної гідності, але виражається готовність до ефективної співпраці» [7, с.115].

«З часів Демократа та до наших днів, розвиток доброзичливих відносин людини – це головне завдання для формування моральності, йому належить провідне місце в педагогічній системі» [2].

«Формування доброзичливості у взаєминах у дітей молодшого шкільного віку здійснюється, перш за все, в процесі засвоєння дітьми норм і правил поведінки в суспільстві. Дотримання правил поведінки серед однолітків сприяє становленню колективних відносин, що виявляються, перш за все, в дружній спільній грі, в узгодженості дій, в прагненні допомагати один одному, підтримувати загальний порядок в групі, в готовності кожного навчити іншого того, чого навчився сам, в умінні рахуватися з іншими, в дбайливому відношенні до загальних речей, іграшок і т. п. Доброзичливість - це потужна сила, що дозволяє встановлювати взаєморозуміння з оточуючими людьми, а значить – із навколишнім світом» [2].

У період становлення педагогіки В. Сухомлинський «встановив закономірності морального виховання: ніхто не вчить маленьку людину: «Будь байдужим до людей, ламай дерева, топчи красу, вище за все став свій особистий інтерес». Вся справа в одній, в дуже важливій

закономірності морального виховання. Якщо людину вчать добру - вчать уміло, розумно, наполегливо, вимогливо, в результаті буде добро. Вчать злу (дуже рідко, але буває і так), в результаті буде зло. Чи не вчать ні добру, ні злу – все одно буде зло». Далі педагог зазначав: «Треба виховувати в дитячому серці справді людську любов – тривогу, хвилювання, переживання за долю іншої людини». Дуже важливо, щоб наші вихованці дізналися вищу радість – радість хвилюючих переживань, викликаних турботою про іншу людину» [63].

Гуманізація дитинства одна з вимог школи. Позитивні зрушення на цьому напрямку просто немислимі без відповідних підвищених вимог до вчителя, покликаних здійснювати в умовах загальноосвітньої школи. Його професійну спроможність у пізнанні професії повинні характеризувати: педагогічний кругозір, методологічні передумови навчання і виховання підростаючих поколінь:

- діалектичної суперечності цього процесу, закономірностей його протікання, джерел і рушійних сил всебічного розвитку вихованців, осмислене уявлення про структуру навчально виховного процесу, про ролі та функції його учасників;
- володіння «секретами» вікової психології, шкільної гігієни, анатомії людини, загально-педагогічної теорії, науковими основа застосування приватних методик, глибоке розуміння суті практичної реалізації принципів здійснення навчально-виховної діяльності в сучасних школах різних типів; грамотна наукова інтерпретація раціональних прийомів виховного впливу на свідомість, почуття, волю і поведінку учнів, постійне поповнення особистої скарбнички народного досвіду підготовки дітей до життя і досягнень вчителів та педагогів;
- компетентність в області стратегії і тактики побудови і функціонування системи освіти на різних рівнях.

Задоволення потреби молодшої людини в накопиченні педагогічної інформації та розширенні світоглядного процесу безперервної професійної освіти від поповнення індивідуального запасу відомостей про психологічні явища і процеси шляхом простого ознайомлення з відповідною літературою та шкільною практикою на довузівському рівні за посередництвом аналітично-виховного опрацювання інформації, теоретико-методологічного, загальнопедагогічного та методичного характеру на стадії навчання у вузі до проблем науково-дослідного освоєння педагогічних концепцій і новаторських.

Наступний блок вимог до вчителя – замовлення суспільства на справжній педагогічний професіоналізм наставника нових змін. Який здатний визначати індивідуальні та колективні перспективи всебічного розвитку учнів, надавати педагогічну допомогу в розробці індивідуалізованих програм громадянського зростання та особистісного самоствердження в рамках колективних творчих справ; організаторськими (грамотно реалізовувати власні управлінські функції під час проведення шкільних різноманітних заходів і справ; забезпечувати раціональний підбір учнівського активу, його доцільну розстановку координацію дій; проводити повноцінний інструктаж учнів за методикою і технікою виконання доручень від імені колективу, щодо розгортання індивідуальних програм самоосвіти і самовиховання; розробляти і втілювати в життя стратегію оптимальної взаємодії в освітній роботі. комунікативними (вибирати зі скарбниці педагогічних прийомів які підходять до виникаючих конкретних навчально-виховних ситуацій і тому викликають позитивні реакції; мудро регулювати зовнішні і внутрішні взаємини у функціонуючій педагогічній системі; пропонувати школярам продуктивні форми спілкування, що відповідають змісту і змістом загальнолюдських і духовних

цінностей), прикладними (вільно управляти сучасними технічними засобами, що підвищують ефективність навчально-виховання процесу в школі; професійно-гігієнічні (майстерно володіти голосом, мімікою, жестами; володіти здатністю самоврядування в складних ситуаціях; оригінально розпоряджатися неухильно збагачуваним раціональних прийомів педагогічного навчання).

Дійсний професіоналізм учителя виховується і загартовується в практиці. При підготовці молодшої зміни до життя і праці кращі вихованці завжди зверталися до скарбниці педагогічної мудрості, створеної всією низкою поколінь. Чудовим джерелом ідейно-морального, гуманістично-творчого, добротворчого виховання молодших школярів зарекомендував себе народний досвід.

Досвід взагалі це вся сукупність взаємин тисячоліття і об'єктивного матеріального світу, перш за все емпіричне відображення реальної дійсності і практично-освічений вплив на неї. Досвід попередників суспільне надбання. Багатовіковий досвід людства в сфері всебічного розвитку підростаючих поколінь виробив специфічний синтез емпіричних педагогічних знань та виховної практики народних мас, який прийнято називати народною педагогікою.

Суть її полягає в забезпеченні розширеного відтворення суспільства шляхом встановлення тісного зв'язку та плідної наступності поколінь, в турботі про щасливе майбутнє своїх вихованців. Зміст народної педагогіки складають погляди на цілі і завдання суспільного та сімейного виховання дітей, а також вся палітра народних засобів, організаційних форм і найбільш ефективних прийомів впливу на свідомість, почуття, волю і поведінку молоді. Свої негласні постулати народна педагогіка реалізує в процесі передачі новим поколінням сформованого суспільного досвіду, загальноприйнятих норм і правил поведінки.

Організуючи ідейно-моральне виховання учнів початкових класів і формування у них доброти, ми враховуємо, що наше коріння сягає в глибину століть. В ході просвітництва дітей ведемо їх до усвідомлення суті і змісту загальнолюдських цінностей не безпосередньо, а опосередковано, шляхом застосування іноказань через звернення до казок, билин, легенд, прислів'їв, приказок.

Через систему обумовлених насиченою життєдіяльністю та педагогічно організованих колективних співпереживань або невдач ми добиваємося розвитку або утвердження у дітях доброти як істотної ознаки справжніх гуманістів. Ця ж якість посилюється шляхом проведення рекомендованих народною педагогікою різноманітних дитячих ігор, де молодші школярі засвоюють звичаї народу, удосконалюють основи особистих переконань, опановують високоморальними правилами поведінки, ростуть в атмосфері невідомої турботи один про другі, в обстановці постійного прояву поваги і любові до старшим поколінням, а отже формуються як добрі, співчутливі, як гуманісти.

Одна з сильних сторін народної педагогіки її прагнення через суспільно-трудова, ігрові, навчально-пізнавальні процеси поволі і ненав'язливо розширювати кругозір зростаючої людини, від створення і зміцнення уявлень і понять до вироблення і закріплення поглядів.

Цей момент духовного розвитку особистості пов'язаний з формуванням у школяра ідей своєрідного відображення в мисленні реальної дійсності і перспектив її руху, усвідомлення людиною єдності практики та мети суспільного розвитку. У молодшому шкільному віці всі щаблі для сходження до наукового світогляду уявлення, поняття, погляди простежуються особливо чітко. Кращі народні вчителі намагалися саме на етапі шкільного дитинства закласти в душах вихованців безцінний фонд об'єктивних уявлень і понять про самих

різних сторонах природних і суспільних реалій, про досягнення людської думки і духу, щоб на цій основі формувати повнокровну гуманістичну та активну добротворчу життєву позицію.

1.2. Сутнісна характеристика феномену доброти молодшого школяра

На основі загальновідомої теоретичної позиції про те, що дитина повинна бути спочатку доброю і що доброта може діалектично розвиватися, феномен доброти розглядається нами як багатостороннє явище соціально-педагогічної дійсності.

Вже в початковій школі ми зустрічаємося з поняттям «доброта» і його складовими. Н.Г. Нечаєва, Л.Н. Пеньковська, Р. І. Жуковська – радять формувати у хлопців цілий спектр благородних моральних почуттів і відносин, добрі почуття і ставлення до оточуючих людей, почуття співчуття, співпереживання, симпатії до товаришів, доброзичливе ставлення до них, чуйність на прохання про допомогу, активний прояв добрих почуттів до людей, зародження почуття делікатності, формування моральних уявлень: хороша людина – добрий, кого називають добрим, добра людина любить тварин, ніколи не дає їх в образу.

Питання виховання гуманних утворень в особистості-добротворчих уявлень, почуттів, звичок, досвіду – розглянуті в працях Л. С. Виготського, А.А. Люблінської, Т.А. Маркової, В. С. Мухіної, А. П. Усової, Д. Б. Ельконіна.

Для об'єктивності розгляду феномена доброти звернемося до його наукових тлумачень.

У збірнику «Азбука моральності» (А.І. Алексеева) дається наступне визначення: «Доброта – чуйність, дружнє ставлення до людей» [5, С. 42].

Це визначення відрізняється одноаспектністю, не розкриває всіх складових даного феномена.

Словник «психологія» (під загальною редакцією А. В. Петровського і М.Г. Ярошевського) зовсім не включає терміни «добро», «доброта» і їх складових.

«Словник С.І. Ожегова наводить визначення: «Доброта – чуйність, душевне розташування, до людей, гатунок прагнення робити добро іншим». В іншому «словнику» (головний редактор другого видання – А. П. Євгенєва) це визначення повторюється дослівно[40].

Практично всі визначення однакові, відрізняються односторонністю і не вказують на дієве застосування цієї властивості особистості як характеристична ознака стійкої якості індивідуума. Наше розуміння доброти усуває цю прогалину в дефініції.

Ефективність процесу виховання доброти як істотної якості особистості молодшого школяра залежить від тих вихідних теоретичних позицій, якими керується вчитель. Наші позиції вироблялися під впливом вивчення основоположних праць видатних педагогів, психологів і фізіологів минулого і сучасності, вчителів-експериментаторів.

Аналіз підходів різних авторів і власних позицій, дозволив нам виділити ряд характеристичних ознак феномену доброти як істотної якості особистості учня початкових класів.

Доброта являє собою психічну освіту, формування на основі досвіду спілкування і діяльності, знань, навичок учня.

Як правило, емоційне сприйняття світу у молодшого школяра переважає над раціональним. Тому вчителю початкових класів необхідно оволодіти методикою емоційного пробудження розуму, інтелектуально-світоглядних починань особистості дитини.

Початківець школяр сприймає навколишній світ як дійсність, не розділяючи по аспектам і напрямками.

У цьому його незаперечна перевага перед дорослими. Дуже важливо якомога довше зберегти цілісне, образне, дитяче сприйняття світу. Це дозволить впливати одночасно на свідомість, почуття і вчинки дітей.

Вихідним моментом для повного розкриття поняття доброти ми вважаємо слова В.Новікова: ««Думай добре – і думки дозріють в добрі вчинки». В основі доброти лежать співчуття, бажання допомогти, прагнення і вміння зрозуміти стан іншої людини. Це служить початком добрих спонукань, дій, гуманістичного і добротворчого доведення тільки зрозумівши іншу людину, його стан, можна приступити до обмірковування варіантів ефективної допомоги йому. Завдання педагога-стимулювати в учнів потребу в прояві активності добротворчого характеру» [44, С.78].

У прагненні і вмінні нести радість іншій людині теж закладено животворче джерело доброти. Сенека зазначав: «Той, хто робить добро іншому, робить добро самому собі, не в сенсі наслідків, але самим творенням добра, так як свідомість зробленого добра є вищою. Добрими справами славна людина».

««Доброті, як грамоті, потрібно вчити», – писав В.О. Сухомлинський, – «..в цьому навчанні повинні бути уроки, які б давалися самим життям, обставинами. Доброта твориться людиною в людині і людиною в самому собі. Її потрібно творити кожен раз, в кожній новій людині»» [58, С.31].

«У час, коли працював Василь Олександрович Сухомлинський, не можна було уявити, що у суспільстві будуть люди, яким належатимуть фабрики, заводи, літаки, кораблі. Нині діти добре розуміють, наскільки змінився соціальний устрій, педагоги, учні, школа. Тому методику В.О.Сухомлинського в сучасній школі втілювати буває нелегко. Але, на наш погляд, вона все ж особливо необхідна у вихованні молодших

школярів, дошкільнят, а також у християнській педагогіці» [64].

«Спадщина Василя Сухомлинського належить до таких здобутків, які залишаються у полі зору надовго. Більше того, стає дедалі очевиднішим, що вона належить до тих небагатьох явищ духовної культури, які з плином часу здатні викликати до себе особливу увагу. Система видатного педагога наділена здатністю оновлюватися в часі, бо побудована на основі християнського вчення – ідеї добра» [65].

Мислення та доброта, вважав В.Сухомлинський, «стати звичайним станом кожної людини. Вічне протистояння добра і зла завжди було в центрі уваги найпроникливіших митців та мислителів. В. О. Сухомлинський належить до їх числа. Він не тільки зрозумів значущість цієї проблеми, а й зробив її основною для себе як для педагога. В.Сухомлинський створив таку систему виховання, яка ґрунтується на любові та доброті. В історії педагогіки вона складає цілісний розділ під назвою «Гуманна педагогіка Василя Сухомлинського» [58].

Сьогоднішнє українське суспільство, переживаючи різні трансформації, цинічно провокує далеко не кращі людські інстинкти. Маємо надію, що суспільство довго жити в режимі морального самознищення не зможе. «Кажуть, що краса врятує світ, але нам важко уявити, як це відбудеться». І тому варто звернутися до спадщини В.О.Сухомлинського, котрий зумів глибоко зрозуміти цю теорію краси і добра та запропонував на цих засадах наступні поради: «Будь добрим і чуйним до людей. Допомагай слабким і беззахисним, товаришу в біді. Не завдавай людям прикрості. Поважай та шануй матір і батька, вони дали тобі життя, вони виховують тебе, вони хочуть, щоб ти став чесним громадянином, людиною з добрим серцем і чистою душею» [63].

Ці та інші мудрі моральні поради написані просто, переконливо, легко запам'ятовуються, спонукають до роздумів, доброчинності.

«Виховання дітей 6-10 років В.О.Сухомлинський називав «школою

сердечності». Він радив педагогам вчити дітей добру, любові, милосердю» [63]. Діти постійно повинні бачити гуманістичний зміст вчинків і поведінки тих, хто поруч із ними: рідних, близьких, учителів, дорослих. «Дитина не має виростати байдужою, черствою, а зростати у постійному піклуванні про довкілля, тварин, людей, доглядати і допомагати їм. У своїх працях педагог переконує, що у процесі творення людям добра в дітей виховується доброта, людяність, сердечність» [64].

Василь Олександрович говорив «про виховання як творення дитини. Особливого значення він надавав вихованню добрих почуттів. «Добрі почуття – це серцевина людяності. Якщо добрі почуття не виховані в дитинстві, їх ніколи не виховаєш»» [62, с. 29]. «Організуючи уроки та виховні заходи у початкових класах, я часто звертаюся до педагогічних надбань В.Сухомлинського. За своє кредо педагогічної діяльності я взяла ідею Василя Олександровича, що школа не повинна забирати в малюків їхніх «дитячих радощів», вона має бути школою радісної напруги, школою щасливого пізнання світу» [64].

С. Л. Рубінштейн підкреслював, що людська особистість формується за посередництвом своїх відносин до інших людей лише в міру того, – стверджував він, – як у мене встановлюються людські відносини до інших людей, я сам формуюся як людина.

Великі зусилля ми зосереджуємо на вихованні у дітей уважного ставлення до товаришів по класу і одноліткам, до їх вчинків, на послідовній виробленні у них здатності співчувати, співпереживати перемогам і невдач однолітків в спробах гуманної поведінки. Така можливість надавалася нам і неодмінно використовувалася в природних умовах життєдіяльності учнів: на уроках і перервах, в ході прогулянок і екскурсій, при створенні спеціальних ситуацій морального вибору. Хлопцям з експериментальних класів постійно вселялася думка про те, як приємно спілкуватися з чуйними, уважними людьми, що самопочуття і

душевний стан людини багато в чому залежать від поваги і уваги оточуючих. Світло і радісно бути поруч з тими, хто з якихось невловимих відтінків твого настрою, виразу очей, по мимовільному зітхання дізнається про твої турботи, неприємності, а потім тактовно, ненав'язливо намагається допомогти впоратися з труднощами або несподівано звалився горем.

Освітньо-виховна практика переконує нас в тому, що для молодшого школяра характерна увага до моральної сторони вчинку, бажання дати йому моральну оцінку, прагнення бути хорошим в оцінці оточуючих, на жаль, в школі це сприятливий час для засвоєння етичних норм і правил часто упускається, що призводить часом до розриву між моральною свідомістю і поведінкою в подальшому розвитку дитини. Тому дуже важливо, щоб одержувані в процесі уроків і позакласної діяльності моральні знання діти мали можливість постійно співвідносити з досвідом поведінки, продумуючи і відбираючи способи і форми своєї поведінки, свідомо дотримуючись етичного зразка особливого значення набувають моральні знання і навички добротворчої поведінки, що обумовлюють мистецтво спілкування, вміння жити серед людей.

Показником доброти молодшого школяра є його співчуття, милосердно, чуйність, дбайливість до своїх товаришів, готовність допомогти однолітку, повага до колективу, благородні мотиви участі в добротворчій діяльності.

Моральне вдосконалення учня початкових класів підпорядковується встановленим законам психічного, розвитку 6-9 річних учнів, в цьому процесі відбуваються глибокі якісні перетворення рис особистості, перехід їх з одного ступеня духовно-моральної досконалості на іншу, більш високу. Джерелом гуманістичного самовдосконалення дитини є наявність суперечливих сторін і моментів, постійно вступають в протиборство.

Наведемо приклади які часто зустрічаються протиріччя процесу розвитку доброти в учнів 1-4 класів в практиці навчально-виховної роботи. Позитивні тенденції, що сприяють розвитку доброти, що стримують вдосконалення особистості в гуманістичному плані.

1. Складаються в учня здатності до здійснення добрих вчинків- малорухливий спадковий тип нервової системи, суспільні вимоги до поведінки дитини в різних ситуаціях соціально-політичної, навчально-пізнавальної, трудової, естетичної, екологічної діяльності – недостатня моральна освіченість, етична грамотність школяра.

3. Загальноприйняті норми і правила високоморальної поведінки школяра в плані вираження гуманістичних почуттів-слабка підготовленість його до управління своїми емоціями,

4. Прагнення молодшого школяра до реального добротворення, громадські та педагогічні обмеження його участі в акціях милосердя, надання посильної допомоги в самообслуговуванні або нужденним одноліткам, інвалідам, людям похилого віку, малим дітям.

5. Бажання дитини мати вдома живий куточок, город на вікні, квіти в кімнаті-відсутність комунальних або матеріальних можливостей сім'ї або відмова батьків в цьому з різних спонукань.

6. Практична потреба учнівського колективу в реалізації добротворчих програм – егоїзм, лінь, негативне ставлення окремого школяра до спільної ініціативи.

Рушійними силами розвитку доброти в молодшому шкільному віці якраз є прогресивні тенденції, фактори, моменти в боротьбі відповідних протиріч, що викликаються безпосередніми внутрішніми або переведеними у внутрішній план зовнішніми продуцентами активності дитини в гуманістично-добротворчої сфері життєдіяльності: мотивами, інтересами, ідеалами, перспективними цілями, установками, позицією особистості, її спрямованістю, орієнтаціями та емоціями. Найглибший

внутрішній стимул добротворчості, активності нашого вихованця – його потреба в діяльності на благо суспільства. Потреба визначається в психології як історично сформована потреба особистості і організму як цілого. Вона запускає механізм людської активності і, отже, надає регулюючий вплив на вольову сферу особистості. Генетично будь-яка вольова дія впливає з потреби і є не чим іншим, як психічним процесом, спрямованим на її задоволення.

Головним джерелом, стимулятором і активізатором добротворчого вдосконалення молодших школярів, головною рушійною силою їх гуманістичного зростання є життя.

Життя є відповідною ланкою широкого і вельми насиченого духовно-моральним змістом високого напруження життя величезної країни. Життя є невід'ємною часткою життя рідного. Це. обставина цілком закономірно передбачала посилене і доцільне включення школярів в заходи регіонального та місцевого масштабу: озеленення пришкільної території і догляд за зеленими насадженнями, участь в Днях міста, козацьких святах, в обласних і міських спартакіадах, оглядах художньої самодіяльності, ігри.

В якості рушійної сили, що володіє неоціненним добротворчим потенціалом в нашому досвіді виступало гуманістичний вплив на учнів з боку сім'ї.

Загальновідомо, що виникнення перших позитивних почуттів у дітей пов'язано з особистостями їх близьких. І варто переконати батьків у важливості того, щоб близькі поводитися з дитиною тепло і ласкаво, в міру пред'являли вимоги до нього вельми істотно, щоб завжди можна побачити щирі, гуманні, взаємини членів сім'ї. Варто домагатися узгодженості всіх дій сім'ї та школи. Ніякі зусилля не можуть вважатися надмірними, якщо вони витрачені в ім'я досягнення гуманної мети – виховання людини.

Важливим в житті дитини є зустріч з батьками заради забезпечення спрямованості їх уваги на усвідомлення того факту, що вступ дитини в школу – велика соціальна і особистісна подія. Всі батьки хочуть бачити своїх дітей щасливими. Але для цього їх добрі наміри повинні підкріплюватися практичними справами.

Успіх морального виховання багато в чому залежить від того, наскільки вміло дорослі спираються на вже наявний досвід поведінки і на почуття дітей, на їх відмову до доброго, красивого, до хороших справ. Звідси випливає першочергове завдання вчителя: направити увагу батьків на своє ставлення до членів сім'ї, до дітей-підкуватися про формування у них суспільно цінних звичок, доброзичливого ставлення до людей. Зустрічі з батьками набувають характеру систематичних розмов з метою їх просвіти з питань створення в сім'ї умов, сприятливих для виховання юних гуманістів.

Важливим є вплив на виховання дітей вдома. Для цього в практику виховної роботи сім'ї варто впроваджувалися такі форми спілкування батьків і дітей, як спільна домашня праця, загальні ігри, екскурсії, прогулянки, перегляд і обговорення кінофільмів, вистав, теле - і радіопередач, читання книг, сімейний туризм. Варто рекомендувати батькам щодня практикувати аналіз трудових буднів членів сім'ї (в тому числі і дітей), в ході якого тата і мами висловлювали своє ставлення до подій в країні, до видатних людей міста і держави, до представників інших національностей до флори і фауни рідного краю, до виробничої і суспільно корисної праці, до своїх товаришів і до самих себе.

Саме через ставлення батьків до даних явищ висвітлюється в дітях вміння відстоювати добре і протистояти аморальним впливам, виробляється і зміцнюється імунітет проти аморальних вчинків -- вміння завжди і за будь-яких обставин залишатися морально стійкими. Таким чином, варто орієнтувати батьків орієнтувати як на збільшення кількості

часу для спілкування з дітьми, так і на поліпшення його змістовної сторони, на використання різноманітних форм і методів спілкування.

Роль рушійних сил в процесі виховання досліджуваного якості особистості учня початкових класів можна реалізувати через науково обґрунтовані і цілеспрямовані методично-інструментовані організаційні форми занять і методи впливу на особистість: репродуктивно-пояснювальний, привчання і вправи, проблемно-ситуаційний, стимулювання, гальмування і керівництва.

Рушійними силами, або провідними стимулами, що прискорюють процес розвитку доброти учнів, ми маємо право вважати також педагогічні вимоги, контроль і оцінку вчинків учня, громадську думку класу або іншого первинного колективу поза школою, в який входить учень.

У ролі рушійних сил, тобто стимуляторів і продуцентів, гуманістичного самовдосконалення, добротворчої діяльності, активності наших вихованців виступають і вміло використовувані різноманітні педагогічні засоби: події суспільно-політичної, економічної, трудової, духовно-культурного життя суспільства, техніка, спорт і т.д. У цьому ряду багато вчених виділяють вплив мистецтва на розвиток в дітях доброти. Вони відзначають, що дитина, яка прийшла в школу, вже здатна розуміти доброту і людяність вчинків героїв художніх творів. Але крім розуміння і співчуття доброті і гуманізму у нього повинна бути вироблена звичка насправді бути добрим і людяним, турботливим і уважним до людей і всього живого. «Моральне і прекрасне здавна мисляться як органічна єдність. З гуманістичної точки зору, прекрасним є те, що морально підносить і облагороджує людину [33, С.78].

Учень в початковій школі повинен засвоїти істину, що вищу моральну цінність людини становить єдність його слів і вчинків, яке повинно стати повсякденною нормою його поведінки.

1.3. Соціально-психологічні передумови виховання доброти в учнів молодшого шкільного віку

Ми переконані, педагогом-гуманістом є лише той, хто відчуває і проявляє інтерес до особистості учня це прихильник (термін Е. Н. Ільїна), який, за мудрою порадою К. Д. Ушинського, перш вивчає вихованця в усіх відношеннях, а потім використовує отримані знання про індивідуальні особливості учня, щоб виховувати його теж у всіх відносинах. Ми поділяємо також одну із заповідей В.А. Сухомлинського, який надавав величезного значення вихованню дітей на позитивних прикладах з метою формування у них відповідного ідеалу і пробудження віри в свої сили: «треба, щоб маленька людина відчула і зрозуміла, що їй вірять і бажають добра. Тільки віра в людину пробуджує людську гідність» [58, С.31].

Для кожного етапу розвитку дитячої психіки характерний певний рівень стану його нервовопсихічних процесів. Однак стадії і особливості розвитку молодшого школяра визначаються не тільки фізіологічною основою, а й конкретно-історичними умовами, в яких він виховується. Психічний розвиток дитини відбувається не стихійно, а під впливом сформованих умов його навчання і виховання. Тому своєрідність особистості молодшого школяра, причини появи у нього нових рис і їх специфічні особливості можна зрозуміти тільки в тому випадку, якщо розглядати їх у зв'язку з основною діяльністю учня.

Протягом навчання в початкових класах є зміни щодо сприйняття дитиною явищ реальної дійсності, перетворюються його пам'ять, увага, мислення, емоційна сфера, інші психічні процеси і властивості особистості. Але ні в одному шкільному віці навчальна діяльність не пов'язана так тісно зі станом здоров'я і фізичного розвитку, як у

молодших школярів. В. А. Сухомлинський писав з цього приводу в книзі «Серце віддаю дітям»: «перш ніж давати знання, треба навчити думати, сприймати,, спостерігати. Треба також добре знати індивідуальні особливості здоров'я кожного учня – без цього не можна нормально вчити» [56].

Вивчити, чим живе школяр, які його інтереси і схильності, особливості волі і риси характеру, – це означає знайти вірний шлях до його серця, використовувати найбільш доцільні методи педагогічного впливу на нього, оптимізувати його гуманістичне самовдосконалення .

Людина – це біологічна, психологічна і соціальна істота, яка підпорядковується впливу безлічі закономірностей і ритмів.

Для обґрунтування ефективності виховання доброти в учнів початкових класів необхідно перш за все враховувати вікові особливості сучасних молодших школярів, що сприяють вирішенню конкретних завдань гуманістичного розвитку підопічних, інакше-передумови успіху на даному напрямку роботи. Для підтвердження наших теоретичних позицій ми вдаємося до допомоги книги А. А. Люблінської «Вчителю про психологію молодшого школяра»).

Перша – природничо-наукова передумова успішності виховання доброти у молодших школярів-цілком достатня фізична підготовленість дітей 6-9-річного віку до вчинення добро-творчих дій. Слід пам'ятати, що молодший шкільний вік характеризується анатомо-фізіологічними особливостями в розвитку організму, які багато в чому визначають і перебудовують характер його мислення, інтереси і основні психічні процеси. Цілком очевидно, що вчитель повинен знати, які зміни відбуваються з дітьми в цей період, і враховувати хід їх подальшого розвитку, а в залежності від цих особливостей будувати навчально-виховну роботу,

Друга – передумова – яскраво виражена готовність молодших школярів до позитивного сприйняття і осмислення явищ суспільно-політичного, економічного, трудового життя суспільства, оточуючих дорослих, довірливе ставлення до слова вчителя.

Сприйняття і освоєння різнопланової інформації за навчальними програмами, а також зі змісту класних годин та інших занять нами використовувалося як момент, стимулюючий позитивне ставлення хлопців до матеріалу про гуманізм і доброту, про високоморальну поведінку людини в суспільстві.

Третя передумова – підвищена реактивність і експресивність учнів початкових класів, динамічність їх поведінки.

Діти молодшого шкільного віку відрізняються великою рухливістю. Підкоряючись законам дитячої природи, вони багато бігають, люблять стрибати, кататися на ковзанах і санках. Невміння педагога направити експресивність і реактивність учнів на освоєння норм і правил високогуманного поведінки на перервах обертається пустотливістю, а стримування життєвої енергії учнів на уроках, ставка на сидячий спосіб навчальних занять призводять до гіподинамії – зниження фізичної рухливості вихованців. Щоб уникнути втрати такого потужного важеля гуманістичного розвитку учнів ми спільно зі своїми помічниками планували і реалізували систему рухливих ігор і корисних для колективу і оточуючих людей справ.

Четверта передумова – досить високий рівень грамотності вступників до школи дітей. З перших днів перебування дітей у школі варто залучати до класної Бібліотечки, а потім до виховного процесу підключалася бібліотека школи. Прискорювався хід морального гуманістичного розвитку вихованців: вони випереджали програму позакласного читання і значно розширювали її.

П'ята передумова – інформованість учнів у питаннях моральності та етики. За матеріалами обстежень інтелектуальної розвитку вступників до школи 6-7-річних малюків можна зробити висновок, що існує тенденція послідовного розширення їх загального і морально-етичного кругозору. Ми починали працювати з черговим контингентом, що характеризується все більш високими показниками в цьому плані. А протягом 4 років навчання діти зі шкільних, сімейних і власних планів відвідують виставки, концерти, музеї; вони отримують потік різноманітної інформації з радіо - і телепередач, кінофільмів, періодичної друку, маси виховних заходів. Накопичуваний дітьми арсенал інформації послідовно використовувався нашими вихователями для гуманістичного вдосконалення і добрих вчинків.

Шоста передумова – прагнення молодших школярів до розумової діяльності, включення в різноманітні навчально-пізнавальні процеси.

При формуванні доброти як істотної якості особистості варто враховувати, що вдосконалення центральної нервової системи виражається насамперед у розвитку і посиленні процесу гальмування в корі великих півкуль головного мозку. Кора набуває більш виражене і стримуюче значення в поведінці дитини, і він починає в незрівнянно більшою мірою, ніж дошкільник, контролювати, осмислювати і продумувати свої дії. Розвиток центральних відділів в корі великих півкуль головного мозку триває на всьому протязі шкільного періоду. Знання цих психологічних особливостей дозволяє нам своєчасно переходити від вивчення простих понять до освоєння більш складних для учнів.

Дослідження показує, що в школі діти з похвальною жадібністю і допитливістю починають пізнавати всю інформацію з викладаються основ наук. Їх в тій чи іншій мірі цікавить все різноманіття процесів, явищ, подій, фактів, освоєваних в школі. Ця тяга до навчання, до

самовдосконалення – має значення для педагога в забезпеченні загальної перемоги на шляху виховання справжніх гуманістів за всіма характеристичними ознаками.

Сьома передумова – моральна сензитивність молодших школярів як особлива прихильність їх до посилення моральних вимог і здійснення добрих справ.

В ході індивідуальних бесід з учнями нами узагальнено, що мотиваційна сторона ставлення до виконання доручень від імені колективу-активного і пасивного. Виявлено, що дитяча активність в колективі молодших школярів спонукається мотивами різного характеру наприклад, дітьми часто рухає бажання бути корисними своєму колективу, поряд з цим учні нерідко через громадську роботу прагнуть заслужити похвалу вчителя, а також схвалення ровесників. Аналізуючи реакцію першокласників на визначені доручення вчителем, ми прийшли до висновку: із задоволенням відкликаються відгукуються на вимогу або пропозицію колективу, якщо при цьому враховується їх особистий інтерес. Найбільших успіхів в гуманістичному, добротворчому самовдосконаленні і розвитку у себе громадської активності домоглися якраз ті хлопчики і дівчатка, особисті потреби та інтереси яких були максимально наближені до потреб та інтересів їх учнівського колективу.

Спостерігаючи за дітьми, легко помітити, що першокласники, та й більш старші учні початкових класів проявляють схильність до добрих справ. Багато з них неодмінно хочуть допомагати старшим, з великою ніжністю, ласкою і турботою ставляться до батьків і вчителя – особливо при педагогічно правильно побудованих відносинах співпраці. Учні початкових класів люблять тварин. Це і є та благодатна основа, на якій можна успішно виховувати доброту як істотну якість особистості.

Восьма передумова – наявність досвіду участі в колективній життєдіяльності, в спільних справах.

Мають переважну чисельну перевагу, випускники установ у багатьох випадках перевершують «домашніх» дітей в здатності адаптуватися до колективного життя: вони легше включаються в спільні заняття і добрі справи, виконують доручені завдання з почуттям відповідальності, вільніше сприймають інтереси учнівського колективу як значущі і для них самих. Ця обставина ми також враховували при вихованні юних гуманістів – різними шляхами і з застосуванням різних засобів. Вирівнюванню в цьому відношенні всіх хлопців сприяло і навчання, вправа їх у відповідних добрих діях. Воно допомагало перетворити ці дії в звички, в образі дії і поведінки, що складаються у дітей гуманістичним моральним поняттям і моральним відносинам. Ці звички як сформовані стереотипи дій, що відповідають зростаючим потребам дітей в гуманістичному самовдосконаленні і добротворчості, дозволяли нашим вихованцям без великого нервового напруження здійснювати добрі вчинки. Тут нами враховувалася вимога А. С. Макаренка про те, щоб дитяче життя було організовано як досвід, який виховує певну групу звичок.

Дев'ята передумова – відносна самостійність і незалежність учнів молодшого шкільного віку.

Багато учнів вже в 1 класі вражають своєю зрілістю, раннім розвитком кмітливості і прагненням до самоосвіти. Ця риса в характері учня – надійний союзник педагога в гуманістичному розвитку вихованця.

Почуття сміливості і незалежності дитини, початківця заняття в загальноосвітній школі, пробуджуються і міцніють під впливом фактів могутності людини, його досягнень в різних областях господарства і культури.

Десята передумова – прагнення молодших школярів до самодіяльності і до прояву ініціативи.

До початку 90-х років ми фіксуємо пік молодших школярів до творчої самостійності і прояву ініціативи в добрих справах колективу однолітків. Учням не хочеться просто здаватися добрими або тільки міркувати про принади гуманістично забарвленого вчинку – їм хочеться бути насправді добрими, у них – особливо після успішно проведених добротворчих акцій – з'являється багато пропозицій і цілих проєктів включення в систематичну і копітку життєдіяльність, пов'язану з турботою про флору і фауну, з наданням посильної допомоги потребуючим [65, С.80-83].

Ставши школярем, дитина 6-7-річного віку потрапляє в таку систему взаємин, де йому доводиться бути і в ролі організатора, і в положенні рівноправного. Крім тривалих, відносно постійних доручень учням можна доручати епізодичні, тимчасові завдання. Виховувати доручення, за ступенем їх суспільної та особистісної значущості:

- 1) значущі в основному для школяра-виконавця;
- 2) значущі в рівній мірі як для самого школяра, так і для всього колективу;
- 3) імовірно не представляють в момент пред'явлення інтересу для самого школяра, але зате особливо важливі для колективу.

У процесі застосування різних методів дослідження нами фіксувалися психолого-педагогічні явища і процеси, особливо значущі для досягнення поставлених перед дослідженням цілей. Наприклад, при спостереженнях за реакціями вихованців на пред'явлення доручень від імені всього колективу зазначалося, що при отриманні завдань, що відповідають особистим інтересам учнів, у них на обличчях, як правило, позначалася задоволена посмішка. Їх очі світилися радістю, вони з готовністю бралися за запропоновані справи і намагалися довести їх до кінця. Було помічено також, що при отриманні завдання, значимого і для школяра, і для всього колективу, інтерес дитини до нього надавався в

переважній більшості випадків ще більш високим. Разом з тим доручення, важливі для колективу, але спочатку не передбачають особистого інтересу для самих виконавців, зустрічалися стримано, без особливого полювання, а іноді – і з протидією у зв'язку з цим виникала необхідність діяти на свідомість учня – додатково роз'яснювати йому значимість даного доручення для всього класу дітям навіювалося також, що в результаті виконання завдання сам учень теж отримає реальну користь для свого розвитку.

Одинадцята передумова – бурхливе зростання моральної самосвідомості молодших школярів.

Моральне самосвідомість молодшого школяра полягає в усвідомленні самого себе як суб'єкта моральної діяльності і відносин. Воно вже в 6-річному віці дає про себе знати серйозністю підходу до самооцінки, у багатьох випадках – підвищеним рівнем соціально значущих домагань, розумінням власних можливостей в добротворчій діяльності [65, С.78].

Дванадцята передумова – потреба молодших школярів в оцінці своєї поведінки вчителем, батьками, авторитетними дорослими.

Дана потреба дитини є прояв більш широкої і супроводжує людини все життя потреби в самоствердженні. Зростаючий школяр постійно бажає чути від дорослих оцінку його особистості в цілому і окремих якостей її, що орієнтує його щодо їх моральної спроможності і перспектив зростання. У такій оцінці учень бачить факт визнання самоцінності його цивільного вдосконалення. Це внутрішній рух дитини до наставника за особистісною характеристикою-неоціненний за своєю психологічною значимістю нюанс, використання якого підвищує результат виховання доброти у вихованця.

Тринадцята передумова – активна участь дітей у суспільно корисній праці.

Чотирнадцята передумова – підвищена емоційність молодших школярів, чуйність на навколишнє, допитливість, схильність до наслідування.

Діти, які навчаються в початкових класах, включених здатні на досить високому рівні відчувати високі моральні почуття: турботу і чуйність до матері та інших близьких, до вчителя, навіть до чужих людей, які можуть проявити благородство, хоробрість, відданість друзям для молодших школярів надзвичайно характерні різні оцінки своїх поступків і вчинків інших людей. Серед почуттів, що формуються 6-9-річного віку, особливо відзначимо пов'язані зі ставленням до вчителя – при його авторитетності в дитячому колективі це почуття довіри, поваги і прихильності, а також великої доброти.

Моральні якості, в тому числі доброта, проявляються у дітей в різноманітних вчинках і різних ситуаціях. Кожне почуття – співчуття, милосердя, доброзичливість, участь – зазвичай вплетено в клубок вкрай різноманітних переживань.

15-та передумова – здоровий оптимізм молодших школярів.

Визріває в ході спілкування з учителем переконання дитини в зацікавленості всього педагогічного, адміністративного та допоміжного складу школи, його батьків, а також має відношення до дітей громадськості в успіху їх навчання і загальнолюдського вдосконалення пробуджує в учня почуття здорового оптимізму, впевненості в завтрашньому дні, захищеності в колективі. Треба цілеспрямовано вчити своїх учнів будувати індивідуальні плани саморозвитку, гуманістичного зростання, вибудовуючи для кожного з них власну лінію перспектив громадянського становлення.

Недоліки соціального і психо-фізіологічного розвитку молодших школярів як потенційних гуманістів високого рівня.

«1. Обмеженість життєвого досвіду і практики дітей.

2. Образно-наочний характер мислення, поки ще стримує аналітико-синтетичну діяльність головного мозку і розвиток здатності до твору узагальнюючих висновків морально-етичного характеру.

3. Невиправдана самовпевненість багатьох молодших школярів, викликана відносною бідністю життєвого добротворчого досвіду.

4. Слабка здатність до саморегуляції поведінки, до управління власними поступками і емоціями» [64, С.92-94].

Нами з'ясовані і соціально-психологічні передумови успішності роботи з виховання наставників у молодших школярів доброти:

1. Стиль навчально-пізнавальної діяльності в школі, характеризується доброзичливою спрямованістю на всебічний розвиток дітей в дусі загальнолюдських цінностей.

2. Шкільні традиції гуманізму і добротворчої діяльності.

3. Різноманітне загально-трудове і духовно-культурне життя суспільства, що надає дітям масу фактів людської доброти.

Звернення представлених нами соціально-психологічних і природничо-наукових передумов у вихованні доброти в учнів 1-4 класів в об'єктивні і суб'єктивні чинники, здатні допомогти підвищенню потенціалу гуманістичного вдосконалення дітей, забезпечує впевнене зростання гуманістичної, добротворчої культури у юних громадян. При цьому завжди потрібно пам'ятати слова А. С. Макаренка про те, що «хороше в людині доводиться завжди проектувати, і педагог ...зобов'язаний підходити до людини з оптимістичною гіпотезою, нехай навіть і з деяким ризиком помилитися» [37, С.78].

1.4.Сутність і структурно-функціональна характеристика процесу виховання і розвитку доброти в учнів початкових класів

Прагнення виявити сутність і специфічні особливості процесу виховання учнів в дусі високоморальних цінностей загальнолюдського характеру виявляється плідним лише при теоретичному осмисленні і орієнтації роботи на досягнення єдності слова і справи, свідомості і поведінки підопічних в їх життєдіяльності і взаєминах з оточуючими.

Моральна свідомість і моральна поведінка-дві найголовніших складових в морально-етичній характеристиці особистості.

При проведенні дослідження проблеми ми опираємося на розуміння моральної свідомості учнів як об'єктивного відображення ними загальноприйнятих, принципів моральності – тих норм поведінки, які регулюють відносини людей до суспільства та один до одного.

Моральна стійкість-характеристичний показник надійності, міцності, що сформував всіх граней моральної сфери особистості, включаючи морально-етичні потреби, почуття і волю учня.

Т.Поніманська зазначає: «Моральна свідомість в русі до висот духовної зрілості свого носія проходить стадії освіти і викристалізування уявлень про морально-етичні явища і процеси, понять про істотні сторони людських відносин, поглядів на «секрети» взаємин людей і особливості прояву їх зв'язку з навколишньою природою і соціальною дійсністю, переконань в необхідності і значимості регулювання суспільних вчинків громадян задовольняють всіх нормами і принципами; його кінцевий продукт-активна життєва позиція, що характеризує вектор спрямованості та енергетичний потенціал світогляду особистості [47, С.78].

Виховання доброти в учнівській молоді здійснюється не ізольовано від освітньо-виховної роботи, а вписується в процес її орієнтації на загальнолюдський ідеал як його невід'ємна частина. Тому нам належить здійснити структурно-функціональну характеристику цього більш

широкого процесу, постійно маючи на увазі його конкретну ділянку – стимулювання дітей на гуманістичне, добротворче самовдосконалення.

Кваліфіковане управління з орієнтацією учнівської молоді на загальнолюдський ідеал передбачає майстерне володіння педагогічною технологією в цій області, що в свою чергу неможливо без чітких уявлень про структуру та особливості функціонування підвладного вихователю процесу. Наукове трактування його специфіки ґрунтується на розумінні сутності всякого управління процесом як послідовного здійснення ряду взаємопов'язаних дій для досягнення важливого результату.

У нашому випадку доцільність дій суб'єктів педагогічного управління забезпечується дотриманням закономірною поетапністю і почерговості всіх процедур, що вживаються, а функціональна характеристика процесу враховує розгортається в цілісний алгоритм логіку відправлення функцій педагогів в ході емоційно-психологічного впливу на учнів.

Оскільки будь-яка діяльність з розвитку особистості школяра або з удосконалення духовної сфери учнівського колективу носить циклічний характер, ми будемо оперувати поняттям цикл виховання, маючи на увазі сукупності виховних дій, композиційно оформлені у відносно цілісні, закінчені педагогічні твори [50].

1-й етап даного процесу-попередній, що реалізує мобілізаційно-підготовчу функцію педагогів. Сутність його полягає в створенні теоретико-методологічних передумов і методичних основ для включення співпрацює педагогічного персоналу і виховних сил в діяльність з вирішення актуальних виховних завдань в черговому циклі орієнтації учнів на загальнолюдський ідеал. Його зміст складають такі дії даного процесу: виявлення і формулювання назріваючих у сформованій навчально-виховній ситуації проблем становлення школярів як громадян, максимально задовольняють суспільство своєю свідомістю і поведінкою,

вивчення матеріалу про позитивні духовно-моральні цінності планетарного характеру; виявлення потенційних джерел, і позитивних тенденцій саморуху дітей до духовно-моральної досконалості, освоєння сутності, функцій, структури і змісту загальнолюдського ідеалу. Досягнення структурно-функціональної характеристики процесу управління підростаючих поколінь до людського, опрацювання теоретичних і методичних, статей, посібників, рекомендацій про формування загальнолюдського ідеалу в учнів різних вікових категорій, цілеспрямоване вивчення розділів психологічної науки про вікові особливості підопічної категорії, виховання дітей в дусі загальнолюдських цінностей; ознайомлення з передовим досвідом орієнтації учнівської молоді на загальнолюдський ідеал в своїй школі або відповідних навчально-виховних закладах регіону, теоретичне і практичне оволодіння методикою колективних творчих справ як високоефективною системою озброєння дітей прийомами реалізації загальнолюдського ідеалу в соціально-трудої практиці і у взаємодії про оточуючими людьми.

2 етап психолого-педагогічного аналізу виховної ситуації та прогнозування результатів чергового циклу виховної діяльності. Він реалізує діагностико-прогностичну функцію педагогів в описуваному процесі і включає в себе: діагностику характеру і досягнутого рівня інтелектуальної та морально-етичної зрілості навколишнього учнів суспільно-виховного середовища, встановлення ступеня духовно-моральної підготовленості первинного колективу школярів до сприйняття, освоєння і використання загальнолюдського ідеалу як привабливого орієнтиру і організації їх власної життєдіяльності, який добровільно обирається в загальнолюдському самовдосконаленні, розподілу моральних ідеалів в учнівському колективі, характеру співвідношення їх з загальнолюдським ідеалом і заходи бездіяльності на

світогляд і поведінку кожного школяра. визначення актуального стану науково-теоретичної озброєності та професійно-методичної готовності всіх суб'єктів педагогічної дії до повноцінного формування загальнолюдського ідеалу в учнів, прогнозування позитивних змін у змісті особистих життєвих прикладів для школярів у напрямку, що наближає кожного з них до загальнолюдського ідеалу.

3 етап аналізованого процесу-конструктивно-планувальний. Його сутність становить продумування стратегії і тактики формування у дітей ідеалізованих духовно-моральних якостей, обґрунтування програми відповідної педагогічному задуму життєдіяльності навчаючих. В даному випадку найбільш значимі наступні процедури: визначення, з'ясування і чітке формулювання розкривають проблему виховно-освітніх цілей – наставницьких намірів стратегічного характеру, співвіднесення їх із загальними цілями підготовки учнів до життя і праці, складання оптимального спектру конкретних завдань виховної роботи, що забезпечує переклад цільових установок на практичні дії, ранжування цих завдань за ступенем їх педагогічної значущості, цілеспрямований відбір морально цінного, духовно підносить школярів змісту виховної діяльності, орієнтує на загально-людський ідеал і стимулює її активність в прагненні до висот особистісного самовдосконалення пошук і теоретичне обґрунтування видів суспільно-трудової та духовнокультурної діяльності, найбільше сприяють пробудженню, становленню та закріпленню у кожного вихованця потреби наполегливо і неухильно наближатися до загальнолюдського ідеалу, виявлення комплексу найбільш придатних ситуації, засобів виховного впливу на учнів виокремлення з шкільного досвіду найефективніших організаційних форм роботи по всебічному і гармонійному розвитку дітей та юнацтва, перспективних і оперативних планів виховання учнів у дусі загальнолюдських цінностей, націлювання процесу їх саморозвитку

на послідовне сходження до особистісного досконалості; обговорення наміченої програми виховної діяльності зі школярами, вчителями.

4-й-інформаційно-навчальний-етап реалізує освітньо-розвиваючу функцію виховних впливів на вихованців. Його зміст втілюється в життя за допомогою цілого ряду операцій, серед яких можна виділити: планомірне формування в учнів наукових уявлень про загальнолюдський ідеал, про можливості його самопізнання і самовиховання, про продуктивні шляхи і раціональні способи його інтерпретації та індивідуально-практичного освоєння, всебічне просвітництво підопічних з метою збагачення їх інтелектуальної сфери, формування світосприйняття, світовідчуття і поглядів як теоретико-методологічного фундаменту побудови самих себе за образом загальнолюдського ідеалу, постійне впровадження вправ школярів до позитивних вчинків у поведінці, підкорювати нові сходинки на шляху до доступних духовно-моральних та загальнолюдських вершин, привчання вихованців до повсякденного самоаналізу особистих зусиль, успіхів і упущень в реалізації прагнення до ідеалу.

5-й організаційно-коригувальний етап процесу покликаний реалізувати власне управлінську функцію педагогів, здійснення виховного впливу на культивованій ідеал людини. Тут можна виділити наступні дії всіх: доцільна розстановка педагогів і їх помічників, причетних до керованого процесу, по ділянках теоретичної та практичної діяльності підопічних, висунення і тлумачення стратегічних і тактичних цілей роботи для суб'єктів і об'єктів педагогічного впливу, своєчасна постановка, конкретизація і роз'яснення всім задіяним в процесі педагогам і учням завдань щодо забезпечення загальнолюдського і духовно-морального самовдосконалення школярів, вихідний і поточний інструктаж вихованців з актуальних питань реалізації їх домагань в прагненні до загальнолюдського ідеалу, безпосереднє керівництво

практичною діяльністю школярів по самоосвіті і самовихованню, по участі в задоволенні насущних потреб суспільства з метою вироблення і закріплення у самих себе ідеальних особистісних якостей, здійснення внутрішньої координації, підвладної організатору педагогічної системи шляхом регулювання різноманітних взаємин у її рамках забезпечення продуктивного зв'язку функціонуючого колективу про довкілля, оперативна корекція загальних та індивідуальних цілей, завдань, змісту діяльності учасників процесу, а також педагогічної технології в залежності від зміни обставин життєдіяльності колективу і окремих особистостей,

6-й етап кожного циклу розгортається процесу – етап підбиття підсумків, осмислення ходу і результатів діяльності вчителів і учнів - присвячується втілення в практику аналітико-оціночної функції суб'єктів педагогічної дії. Він передбачає вчинення переліку специфічних операцій, в тому числі: запровадження ефективної системи контролю за ходом організованого і керованого процесу, організації та проведення планових і ситуативних звітів школярів про виконану роботу, про прогрес у власному духовно-моральному зростанні, у русі до досконалості особистості, здійснення комплексу доречних дій з поточного та підсумкового аналізу зусилля для наближення до загальнолюдського ідеалу, формулювання та оприлюднення педагогічних висновків про дійсний підвищення рівнів духовно-моральної зрілості учнів за результатами виконаної в циклі роботи, заохочень вихованців як стимуляторів і каталізаторів піднесення їх потреби слідувати загальнолюдського ідеалу, невтомно наближатися до нього.

7-й-постциклічний – етап носить порівняльно-узагальнюючий характер і переслідує мету методологічного осмислення реалій в завершився циклі виховної діяльності на, тлі всієї картини духовно-

морального становлення прагне до досконалості особистості в рамках учнівського колективу.

Для нього характерні наступні педагогічні дії: встановлення ступеня досягнення поставлених цілей, визначення дійсної результативності вирішення намічених завдань розвитку у вихованців шуканих якостей, виявлення і осмислення моментів вдалої реалізації положень передової педагогічної теорії, виявлення і детальний розгляд помилок використання раціональних методів усунення в подальшій роботі, методичної підготовки вчителів, визначення реальних можливостей оптимізації роботи на цьому напрямку, співвіднесення отриманих в циклі даних про досвід кращих колег, педагогів-новаторів, обговорення ходу і наявних результатів виконаної роботи з її учасниками. постановка актуальних цілей і конкретних завдань для всього керованого колективу і кожного учня на новий цикл їх орієнтації на загальнолюдський ідеал.

Висновки до першого розділу

На базі теоретичних позицій вітчизняних та зарубіжних фахівців у галузі морального виховання учнів молодшого шкільного віку, сучасних вчителів-експериментаторів і педагогів-новаторів, а також мудрості народної педагогіки ми здійснили цілеспрямований творчо-дослідницький пошук з орієнтацією на загальнолюдські духовно-моральні цінності.

Відбувається в прискорено мінливому суспільстві процес гуманізації дитинства і повноцінної реалізації прав дитини обумовив загострення суспільної потреби в розширеному відтворенні у всієї маси дітей і юнацтва доброти як істотного особистісного якості.

Автор трактує доброту молодшого школяра як психологічний феномен, що відображає його чуйність, чуйність і делікатність по відношенню до інших людей, доброзичливість і людяність, які є головним і природним властивістю людини, умовою його життя, накладають певну відповідальність і вимагають прояву постійної послідовності в гуманістичній поведінці.

На цьому шляху прогресивну роль відіграють пізнані педагогом і професійно-творчо включені в актуальні ситуації морального самовдосконалення молодшого школяра соціально-психологічні та природничо-наукові моменти, властиві як зовнішнім ситуативним обставинам, так і внутрішнім властивостям індивіда, що включаються в процес.

Дієвою запорукою продуктивності процесу пробудження, становлення і утвердження доброти в молодшому шкільному віці в нашому дослідженні виступала гармонізація впливу об'єктивних і суб'єктивних факторів, що детермінують хід і результати роботи вчителя. Встановлено, що кожен фактор виконує свої функції в духовно-моральному самовдосконаленні учнів і накладає специфічний відбиток на перебіг процесу.

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ ДОБРОТИ ЯК ОСОБИСТІСНОЇ ЯКОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

2.1. Діагностика виховання доброти в учнів початкових класів

У рамках дослідження було проведено педагогічну діагностику сформованості доброти в молодших школярів (33 особи). Діагностика проводилася на базі Підвисоцького ліцею Снятинської міської ради Коломийського району Івано-Франківської області.

Для цього були використані наступні діагностичні методики: методика «Картинки», запропонована Є. Смирновою та Е. Калягіною; методика «Незакінчені ситуації», автори А.Щетиніна, Л. Кірс; методика «Діагностика здатності до партнерського діалогу» А. Щетиніної Методика «Аналіз ситуації на картинках».

За методикою «Прокоментуй ситуації на картинці», яка призначалася для дослідження доброти, дітям пропонувалося знайти вихід із зрозумілої їм проблемної ситуації.

Показувалися 4 картинки з сценками з повсякденного шкільного життя, що зображують такі ситуації: «Група дітей не приймає свого однолітка в гру», «Дівчинка зламала іграшку іншій дівчинці», «Хлопчик взяв без дозволу чужу іграшку», «Хлопчик руйнує будівлю з кубиків, створену іншими дітьми».

Картинки відтворюють ситуацію взаємодії дітей, на кожній з них є той, хто відчуває образу та смуток. Дитина повинна зрозуміти зображений на картині конфлікт між дітьми і розповісти, що б вона стала робити на місці цього скривдженого персонажа.

Таким чином, дитина повинна теоретично вирішити певну проблему, пов'язану з відносинами людей, виявивши свої знання про способи поведінки у такій ситуації.

Відповіді дітей оцінювалися наступним чином:

Низький рівень (0 балів) – більшість відповідей дітей носять агресивний характер (я вдарю, покличу поліцію, штовхну) або характер дистанціювання від конфліктної ситуації (відвернуся, втечу, поскаржуся вихователю).

Середній рівень (1 бал) – в більшості відповідей дитина пропонує вербальне або нейтральне рішення (скажу, що так не можна робити, попрошу вибачитися).

Високий рівень (2 бали) – в більшості відповідей дитина пропонує продуктивне рішення (почекаю, поки інші дограють; полагоджу іграшку; запропоную дівчинці свою іграшку).

Дослідження рівня сформованості доброзичливих відносин дітей проводилося за ідеями авторської методики «Незакінчені історії» (А.Щетиніна, Л. Кірс).

Методика «Твій варіант вирішення конфліктної ситуації»

Дослідження проходить наступним чином. Дорослий просить дитину закінчити кілька історій:

1. «Маша та Юля прибирали іграшки. Маша швидко склала кубики в коробку. Вчителька сказала: «Маша, ти зробила свою частину роботи. Якщо хочеш, допоможи Юлі закінчити прибирання». Що відповіла Маша? Чому?»
2. «Артем приніс в школу свою нову машину. Всім дітям хотілося погратися цією іграшкою. Раптом до Артема підійшов Сергій, вихопив машину і почав з нею гратися без дозволу. Як на це відреагував Артем? Як ти поясниш такі дії хлопчика?»
3. «Катя і Яна грали у квача. Катя втікала, а Яна наздоганяла. Раптом Катя впала, злякалася та гірко заплакала. Як на це відреагувала Яна? Як ти поясниш дії дівчаток?»
4. Миколка грав в «конячки». Він бігав і кричав: «Гоп! Но-ооо!». В

інший кімнаті мама вклала спати його маленьку сестричку Іринку. Дівчинка ніяк не могла заснути і плакала. Тоді мама підійшла до Миколки та сказала: «Тихіше, будь ласка. Іринка ніяк не може заснути». Як на це відреагував хлопчик? Як ти прокоментуєш його дії?»

5. «Оля та Юрко малювали. До них підійшов вихователь і сказав: «Молодець, Олю. Твій малюнок вийшов дуже вдало». Юрко теж подивився на Олин малюнок і сказав ...Що сказав Юрко? Чому?»
6. «Вадик грався біля будинку. Раптом він побачив маленьке кошеня, яке тремтіло від холоду і жалібно нявчало. Що зробив хлопчик? Як треба вчиняти у таких ситуаціях?»

При аналізі відповідей педагог звертає увагу на те, як дитина відноситься до однолітків, як надає їм допомогу, чи охоче це робити, чи помічає емоційний стан іншого, чи проявляє почуття провини по відношенню до іншого, в чому воно виражається; чи демонструє турботу, як реагує на успіх і невдачі інших.

Кількісна оцінка відповідей дітей:

Низький рівень (0 балів) – в більшості відповідей дитина демонструє агресію, заздрість, нетерпимість, егоїзм.

Середній рівень (1 бал) – в більшості відповідей дитина виявляє байдужість, небажання брати на себе відповідальність, формальне ставлення до інших.

Високий рівень (2 бали) – в більшості відповідей дитина демонструє дружелюбність до інших, здатність відчувати стан іншого, радість за успіхи іншого, переживання за його невдачі, співчуття.

Використання методики «Діагностика здатності до партнерського діалогу» (А. Щетиніна).

Педагоги спостерігають протягом 2-3 тижнів за особливостями прояву дітьми показників до партнерської взаємодії в спонтанних або

спеціально змодельованих ситуаціях. Потім проводиться аналіз даних спостережень, На підставі цього можна встановити рівень розвитку у дитини здатності до партнерського діалогу.

Високий рівень – дитина спокійно, терпляче слухає партнера, легко з ним домовляється і адекватно емоційно прилаштовується. Середній рівень – може характеризуватися низкою варіантів:

а) дитина вміє слухати і домовлятися, але не виявляє здатності емоційно прилаштовуватися до партнера;

в) іноді (в деяких ситуаціях) проявляє недостатньо терпіння при слуханні партнера, не цілком адекватно розуміє його експресію і ускладнюється домовитися з ним.

Низький рівень – тільки іноді проявляється одна із зазначених властивостей.

Нульовий рівень – не проявляється жодного з компонентів здатності до партнерського діалогу.

Діти з низьким рівнем сформованості доброзичливих відносин за методикою «Прокоментуй ситуації на картинці» (35%) мають недостатні знання про те, які дії необхідно здійснити в тому чи іншому випадку, не вміють визначити стан іншої людини і запропонувати адекватні способи вирішення ситуації. Ці діти пропонують виходи з ситуації, проте часто вони агресивні: «Я голосно закричу!», «Дам здачі!». Де-які з цих дітей взагалі не могли зрозуміти ситуацію, зображену на картинці .

Часто діти не могли дати відповіді, як вийти із конфліктної ситуації («Я не знаю, що робити», «Не розумію, як допомогти...»). 65% дітей групи перебувають на середньому рівні сформованості доброзичливих відносин. Ці діти в основному пропонують вирішення проблеми на вербальному рівні: «Я їм скажу, що вони погано поведуться», «Я поясню цьому хлопчику, що не можна заважати». Часто у відповідях звучало бажання уникнути конфліктної ситуації («Я розповім вчителю», «Зараз

прийде вчителька і розбереться», «Моя мама заступиться за мене»). У групі не було дітей з високим рівнем сформованості доброзичливих відносин за когнітивним критерієм.

Аналіз поведінки дітей за методикою «Твій варіант вирішення конфліктної ситуації» засвідчив, що 10% дітей продемонстрували високий рівень. Вони проявляють дружелюбність, вміють радіти успіхам інших, співчувати, жаліти. 65% дітей мають середній рівень сформованості доброзичливих відносин. Вони виявляють індиферентне, байдуже ставлення до однолітків, дають правильну відповідь, але при цьому не можуть її пояснити. 25% дітей знаходяться на низькому рівні сформованості доброзичливості. Такі діти в більшості випадків виявляють негативні почуття: заздрість, егоїзм, нетерпимість.

Діти, які мають середній рівень сформованості доброзичливості (55%) періодично спостерігають та втручаються в дії однолітка, іноді негативно оцінюючі ці дії (насміхаються, підколюють), деякі діти дають демонстративні оцінки, порівнюючи іншого з собою. Де-хто підтримує негативні та позитивні зауваження вихователя на адресу інших дітей. Є діти, які пропонують допомогу іншому, але тільки після того, як самі впораються із завданням.

Такі діти проявляють мінімально необхідні навички доброзичливої взаємодії в групі, не виявляють достатньої активності у ігровій взаємодії, покладаючись на більш активного товариша. Найчастіше вони намагаються уникати конфліктів, якщо поруч знаходиться педагог. Залишаючись без нагляду дорослих, іноді вступають в конфлікти із іншими дітьми. Можуть проявляти самостійність в діяльності, але обговорювати та планувати спільні дії не вміють.

45% учнів мають низький рівень сформованості доброти. Вони виявляють незначний інтерес до дій інших дітей, оцінюють дії інших переважно негативно. Такі діти підтримують осуд дорослого на адресу

товаришів або не звертають уваги на зауваження. Частина з цих дітей були зосереджені тільки на виконанні свого завдання, майже не звертаючи уваги на те, що в конвертах інших дітей є потрібні їм предмети. Інші діти різко або неввічливо брали потрібні малюнки у інших або просто «випрошували» необхідну їх деталь одягу, не вміючи організувати взаємодію.

35% молодших школярів виявили низький рівень знань і уявлень про поведінку і почуття інших людей, а також недостатні уявлення про способи організації доброзичливих відносин з оточуючими, про норми та правила спілкування.

25% дітей не виявляють потреби у взаємодії з однолітками, не виявляють дружелюбності, чуйності і терпимості. 45% дітей не вміють будувати відносини з оточуючими на основі дружелюбності, доброзичливості, чуйності, терпіння.

Проведене нами опитування 35 батьків першокласників, вчителів початкових класів, дозволило виявити і ранжувати домінуючі причини прояву доброти, жорстокості до всього живого.

На перше місце серед таких причин колективна думка вивело недостатню обізнаність дітей в області моралі і етиці. Близько 32,7% початківців школярів погано уявляють собі норми і правила високоморальної поведінки в суспільстві і природі. Їх неінформованість в даній області закономірно тягне за собою невміння розібратися в моральній суті спілкування з однолітками, дати їм оцінку, а як похідне невмотивоване вчинення вчинків з асоціальним і аморальним змістом: неповажності і грубості на адресу оточуючих людей, жорстокості по відношенню до тварин і рослинам.

На другому місці (18,3) відсутність регулярної практики добротворчої участі в долях оточуючих близьких і далеких

людей, дбайливого ставлення до домашніх тварин, птахів, шефства над зеленими насадженнями біля будинку, у дворі, на вулиці.

Третє місце серед усіх причин жорстокості прийшли на навчання дітей (15,4%) займає сімейна практика вирішення питань доброти засобами залякування дітей, фізичних на каяття, взаємного приниження людської гідності сім'я. Як правило, це відбувається в неблагополучних сім'ях.

Четвертою причиною прояву жорстокості діти (14%) виявилося аморальне ставлення батька і матері до своїх батьків, спроби відчуження хлопчика або дівчинки від дідусів і бабусь, від своїх родичів.

На п'ятому місці (8,2%) серед домінуючих причин прояву дітьми фактів жорстокості вседозволеність, відсутність стримуваючих і регулюючих моментів щодо дитини до людей і до всього живого. Такі обставини провокують розвиток в особистості учня-початківця егоцентризму, нездатності до самокритичності в процесі спілкування з оточуючими, байдужість до чужих страждань і турбот.

Отже, проведена діагностика дозволила встановити недостатній рівень сформованості доброти в учнів початкової школи. Це свідчить про те, що учні емоційно не готові до доброзичливих відносин, однак у них немає достатніх знань про способи їх прояву і достатнього практичного досвіду доброзичливих відносин. Таким чином, можна зробити висновок про необхідність виховання доброти та доброзичливих стосунків у молодших школярів.

У освітньо-виховній діяльності, процес спрямований на підготовку справжніх гуманістів, в якості шляху культивування доброти у дітей 6-9-річного віку ми визначити, що важливим є інтеграція їх моральної освіти і громадської діяльності.

Аналіз ходу і підсумків інтегрування моральної освіти і громадської діяльності в процесі виховання молодших школярів дозволяє нам

визначити основні вимоги до роботи в цьому плані, формулювання яких можна розглядати як методичні рекомендації для вчителів початкових класів і всіх осіб, причетних до виховання добрих, чуйних і дбайливих юних громадян.

2.2. Обґрунтування педагогічних умов формування доброти як особистісної якості молодшого школяра

Ефективне вирішення наукових проблем потребує спільних зусиль педагогів і батьків для забезпечення таких організаційно-педагогічних умов: створення та підтримки доброї атмосфери в закладах освіти та сім'ї, налагодження процесу виховання на основі переконань шляхом оволодіння народом моральними, естетичними та духовна культура.

Традиція, виховувати у дітей потреби в дружніх стосунках та вміння формувати дружні стосунки. Реалізація умов навчання та основних завдань відбувається за трьома напрямками: вплив на студентів шляхом опосередкованої та безпосередньої співпраці зі студентами. Передбачається врахування вікових особливостей дітей та створення доброзичливої та зрозумілої атмосфери.

Для того, щоб дитина оволоділа етикою і стала на шлях формування емоцій і цінностей і ставлення до навколишнього світу, їй необхідно забезпечити чутливу і доброзичливу атмосферу в молодшому шкільному віці. Дух передається від дорослих до дітей [23, с. 18-23].

Існування суб'єкт-суб'єктного зв'язку між особистостями та колективною діяльністю реалізується спільними зусиллями організації співпереживання, добору творів на морально-етичну чи виховну тематику, організації з дітьми, їхніми батьками та Спільна діяльність вихователів, аплікації, вироби з природних матеріалів, театральні вистави, спортивно-естетична діяльність.

Виховний вплив має реалізовуватися шляхом розширення уявлень про моральні стосунки між літературними героями, героями мультфільмів, кіно, драматургами та людьми в реальному житті. Розвиток емоційно-чуттєвої сфери є помітним, оскільки всі види діяльності передбачають позитивні переживання, яскраве емоційне ставлення до інших, дружні стосунки з ними. На думку О.Кононко, «сучасні вчителі повинні вміти любити, тобто приймати світ і людей. Він повинен вміти змінювати негативні проблеми, емоції та бажання дітей у активних заняттях спортом, дотепними навчальними впливами, виправляючи їх, та обирати ефективні методи та прийоми» [68, С.87-88].

Робота з викладачами та співробітниками є пріоритетом для персоналізованої освіти. Педагоги, психологи, естетики, персональні консультації, обговорення актуальних навчальних тем. Як приклад інформаційної діяльності з батьками ми можемо надати книжки для показу, які допомагають виховувати моральні якості дітей. Скажімо, заслуговує на увагу «Українська дитяча абетка доброчесності» Л. В. Калуської, яка допоможе батькам виховувати загальнолюдські та християнські моральні якості, такі як любов, милосердя, доброта [22, С.120-].

У книзі зазначено, що поведінка дорослих має бути спрямована на «відкриття зірок доброти, гармонії, доброти та інших чеснот у маленьких дітей. Чим яскравішими будуть зірки на небі, спочатку дитяча, а потім доросла громада, тим кращим і привабливішим буде світ» [1]. За умовами навчання, сформованими доброзичливістю дітей молодшого шкільного віку, серед учнівської молоді в школи передбачається Зміст: Мотивація міжособистісних стосунків, організація спілкування в різних життєвих ситуаціях, що дозволяє дітям знаходити відповідні способи вираження доброзичливого ставлення до однолітків.

Для того, щоб діти успішно соціалізувалися, розуміли прийняті суспільством норми і правила, щоб ці норми стали емоційними еталонами оцінки власної та чужої поведінки, недостатньо покладатися на пояснення та вказівки дорослих. Ці пояснення мають бути підкріплені особистим досвідом дитини. Крім того, вирішальна роль належить участі дітей у спільній діяльності з іншими дітьми та дорослими, виявляючи риси турботи про чужі проблеми, ввічливість і доброзичливість [6].

Важливою умовою цього процесу є активна соціалізація. Вона враховує особисті інтереси та потреби кожної дитини під час взаємодії. Це допоможе створити «підпапки досягнень». З моменту прибуття дитини до навчального закладу до її закінчення вчителі збиратимуть найуспішніші практичні роботи учня, відзначатимуть та фіксують його успіхи. Усі ці матеріали є вмістом «підпапки досягнень».

Для того, щоб діти відчували себе комфортно з самого початку, взаємодія має дружню форму, і проводиться відповідна робота: створити хороше середовище для емоційного розвитку; надати емоційну підтримку кожній дитині; створити доброзичливу атмосферу для навчання. Поважати: у різних ситуації Формування поведінки, логічне та адекватне реагування на поведінку дітей, здійснення діяльності, що вимагає співпраці, формування навичок добродесної поведінки, заохочення позитивної поведінки, врахування особистих здібностей та вікових особливостей дітей [5, С.32-44]. Методи включають читання художніх творів і аналіз поведінки героїв, діалоги про правила і норми взаємин у продуктивній і розважальній діяльності, дитячі оповідання морального змісту. Вона полягає в тому, щоб внести у свідомість дітей соціальний зміст поведінки та поведінки відповідно до моральних правил.

Умови роботи та суспільна значущість результатів діяльності стимулюють дітей до побудови взаємин позитивного характеру.

Спочатку діти виконують завдання поруч, але не разом. Потім поступово відбувається зміна у відносинах дітей, вони прагнуть добре виконувати завдання, виправляти помилки один одного, контролювати загальний результат, намагаються тактовно робити зауваження, доброзичливо давати поради.

Соціальна значущість умов праці та продуктивності спонукає дітей будувати позитивні стосунки. Спочатку діти виконували завдання поруч, але не разом. Потім ставлення дітей поступово змінюється, вони прагнуть добре виконувати роботу, виправляти помилки один одного, контролюють загальну ситуацію, якомога тактовніше висловлюють свою думку, дають доброзичливі пропозиції.

Велике значення слід надавати розвитку емоційного та активного спілкування молодших школярів з однолітками як рушійної сили дружньої взаємодії з ними. При цьому формуються відповідні ідеї та методи для прояву доброзичливості до однолітків, що забезпечує накопичення практичного досвіду в цих стосунках.

Передбачається також, що вчителі будуть «проявляти» доброзичливу поведінку по відношенню до дітей, надихати та заохочувати їхні стосунки.

Важливо також залучати дітей до діяльності, насиченої емоційно-етичним змістом, що допомагає набуті початкового досвіду дружніх стосунків.

За таких умов можна забезпечити згуртованість молодших школярів у розвитку ідей та навичок робити добрі справи та підтримувати дружні стосунки з однолітками, накопичувати досвід у цих стосунках.

2.3. Методичні рекомендації щодо формування доброти у дітей молодшого шкільного віку

Необхідність розробки комплексу заходів, спрямованих на формування доброзичливості в учнів молодшого шкільного віку, обумовлена результатами діагностики. Завданнями цілеспрямованої систематичної роботи щодо виховання доброти та доброзичливої в учнів та визначено вміння розпізнавати і правильно називати емоційний стан людей, пояснювати причини їх переживань; розвивати адекватне ставлення, повагу до людей та їх вчинків; розвивати практичні навички безконфліктної взаємодії і доброзичливого, шанобливого спілкування з однолітками і дорослими, навички внутрішнього контролю власної поведінки.

З метою позитивного налаштування дітей на новий день можна започаткувати щоденну ранкову діяльність, яка називається «Ранкове коло», або «Коло доброти», або «Коло дружби». У цій процедурі можна поєднати ранкову гімнастику, дитячі ігри, спілкування.

Зранку діти збираються навколо того, хто повинен проводити ритуал. Є кілька варіантів ігор. Наприклад, в руках у ведучого дзвіночок, яким подається сигнал. Дитина, яка розпочинає гру, промовляє: «Мій друг поруч, його звати...(називає ім'я того, хто сидить поруч), дзвонить у дзвіночок та передає його іншому. Варіант гри «Впізнай за голосом». Ведучий стоїть у центрі кола із заплющеними очима, діти взявшись за руки, рухаються та промовляють: «Один, два, три, чотири, п'ять! Будеш друга впізнавать!». Коли коло зупиняється, дитина, яка стоїть навпроти ведучого, промовляє ім'я ведучого (того, що у центрі кола). Ведучий повинен вгадати, хто до нього звертається. Якщо вгадує, стає на місце ведучого.

Ранковий ритуал можна назвати «Вітаємо новий щасливий день!»

Діти стають у коло, промовляють текст, виконують рухи (плескають у долоні, беруться за руки, обіймаються, посміхаються один одному тощо)

Добрий день, добрий день!

Друзів я вітаю.

В цей чудовий світлий день Щиро побажаю,

Щоб були ми всі здорові,

Не сварилися ніколи,

Щоби наша вся сім'я Була дружною щодня.

Якщо бачиш - хтось сумний,

Підбадьори, та мерщій!

В гру пограйте, заспівайте Або в танці закружляйте!

Можна просто обійняти,

Бо ми – дружні малята!

Такий щоденний ранковий ритуал налаштовує дітей на почуття доброти, позитиву, доброзичливості у стосунках. Вчитель виконує роль спостерігача, допомагає малюкам у разі потреби [6, с. 28].

Для розвитку такої важливої якості особистості, як чуйність, рекомендується проведення різних заходів морально-етичного характеру. Під час участі у них діти усвідомлюють думку про те, що кожній людині дуже важливо відчувати тепле, доброзичливе ставлення, а для цього треба й самому бути добрим по відношенню до інших.

Полілог про чуйність. Розмова про те, що означають слова «чуйність», «доброта», «миłosердя». Діти висловлюють своє розуміння цих слів, відповідають на питання: Чи кожен може стати миłosердним? Які дії характеризують чуйну людину? Що означає бути добрим?

Вправа «Комплімент другові». Діти об'єднуються у пари, уважно роздивляються один одного і знаходять спільні та відмінні риси. Потім вони розповідають щось приємне один про одного, роблять компліменти.

Практичне завдання «Квіточка добрих справ». Після того, як діти

переглянули мультфільм за казкою В. Катаєва «Квітка-семиквітка», отримують завдання виготовити разом з батьками таку квітку. На кожній пелюстці треба зобразити добрий, милосердний вчинок. Завдання дається на тиждень. Наприкінці тижня діти повинні принести квітку із малюнками, аплікаціями, фотографіями. Кожен має можливість розповісти про добрі по відношенню до інших справи, які вдалося виконати протягом тижня. Модель квітки діюча, можна постійно поповнювати «пелюстки добрих справ» [23, с.74].

Ігрова вправа «Дружити – не дружити».

Мета вправи: вчити розуміти почуття і ставлення іншого.

Вихователь дає дітям завдання по черзі зобразити сердитого хлопчика, веселу дівчинку, скривджену дівчинку, зляканого хлопчика тощо. Решта дітей обговорюють, чи хочуть мати такого друга та чому.

Гра-модельовання «Промінчики доброти», «Чарівний букет».

Кожна дитина бере участь у створенні моделі Сонечка, Квітки, Букету. Кожна дія дитини передбачає пропозицію або власний варіант побажання, компліменту, ввічливого звернення тощо. Приклад гри – модельовання «Чарівний букет».

Бесіда за казками В. Сухомлинського.

Полілог «Добре слово». Що таке доброта? Які почуття з'являються, коли до тебе звертаються з добрим словом? Що відчуває той, хто виявив доброту до іншої людини?

Пригадування сюжету казок, аналіз змісту. Тексти казок В.Сухомлинського наведено у додатку Б.

Гра «Передай настрій».

Мета гри: розширювати уявлення про різні емоційні стани, способи його передачі.

Діти стоять у колі. Вихователь задумує певний настрій, показує комусь із дітей зображення на картинці, наприклад, емоцію (сум, радість,

злість, подив, співчуття). Діти черзі показують мімічно настрій, інші повинні впізнати його.

Потім проводиться обговорення, яке почуття або настрій передавали діти, коли воно виникає, як його висловлюють. Потім ведучим стає інший бажаний, вихователь може допомогти згадати настрій.

У комплекс заходів, спрямованих на формування уявлень про доброзичливість та чуйність молодших школярів, включений тренінг «Країна розуміння». Тренінг можна проводити в групах дітей з 5-6 чоловік. Він розрахований на 20-25 хвилин. Тренінг особливо підходить дітям, мають проблеми в спілкуванні з однолітками.

Завдання тренінгу:

1. Розширювати та уточнювати уявлення про почуття та переживання свої та інших людей, способи їх вираження.
2. Розвивати почуття та емоції, бажання співпрацювати з іншими людьми, доброзичливе ставлення до них.
3. Вчити способів вираження своїх переживань, розвивати вміння співпрацювати, враховувати інтереси інших людей.

Тренінг включає наступні ігри та вправи.

«Як ти себе відчуваєш?»

Мета: розвиток уважності, вміння відчувати настрій іншого.

«Школа посмішок».

Мета: розвиток умінь передавати свої почуття.

«Рольове програвання ситуацій».

Мета: розвиток практичних навичок взаємодії.

Можуть бути розіграні наступні ситуації.

Тобі дуже хочеться пограти іграшкою, якою грається інша дитина.

Вислови прохання дати погратися саме цією іграшкою.

Ти образив свого друга. Помирися і попроси пробачення.

Твій друг попросив у тебе іграшку і повернув її зламаною. Як ти відреагуєш? Що будеш робити?

У рухливих іграх успішність та активність дітей залежить не тільки від рівня фізичного розвитку, але й від соціально-особистісного розвитку.

Діти із середнім рівнем фізичного розвитку, але з високим рівнем соціально-особистісного розвитку відчують себе впевненіше, сміливіше, не бояться брати на себе роль ведучого і впевнені в тому, що своїми силами зможуть впоратися із завданням, активніше проявляють свої інтереси, ставлять перед собою більш високі цілі, ніж ті, хто занижує свою самооцінку. Тому при підборі учасників рухливої гри, при формуванні команд педагог повинен розуміти, що результат гри і її педагогічний вплив на соціально-особистісний розвиток дітей залежить від складу її учасників.

Як правило, у цих дітей занижена самооцінка. Педагогу потрібно більше часу, щоб дитина в своїх самовідчуттях перейшла від думки «Я хочу, але боюся» до усвідомленої впевненості «Я можу! У мене все вийде!».

Ігри «Художники», «Білочка з горішками», «Каракатиця», а також «Місточки», найбільш підходять для молодшого школяра, так як їх можна проводити з мінімальною кількістю дітей, вони не містять складних дій і не вимагають особливої спритності. Коли діти почнуть почуватися впевнено в цих іграх, ускладнювати треба не зміст ігор, а включати до складу учасників гри одного або двох сильніших гравців.

Доречним буде також проведення з дітьми бесіди про сприйняття перемоги і поразки.

У рухливих іграх діти вступають в складні взаємини, в яких переплетені моменти взаємної підтримки і змагання. В грі, з одного боку, дитина хоче «бути як всі», а з іншого – «краще, ніж всі». Прагнення «бути як всі» певною мірою стимулює розвиток дитини і підтягує його до

загального середнього рівня. Потреба у визнанні «бути краще, ніж всі» проявляється в бажанні дитини перемогти.

Виходячи з того, що діти будуть прагнути перемогти, а, зіткнувшись з труднощами та невдачами, вони відчують негативні емоції розчарування і страху, доцільно провести з ними кілька бесід на тему «Сьогодні – переможений, завтра – переможець». У процесі бесіди необхідно підвести дітей до висновку, що «неможливо перемогти, не ризикуючи програти!». Можна розповісти дітям про деяких спортсменів та відомих людей, які не відразу прославилися, а на початку вони зазнавали поразки.

Рухливі ігри можна сприймати як повсякденну дитячу розвагу, що задовольняє потребу дитячого організму в рухах, спільній діяльності та радісних емоціях, а можна розглядати їх як педагогічний засіб не тільки фізичного, а й соціального розвитку молодших школярів. Справа полягає в знанні методичних і психолого-педагогічних аспектів керівництва рухливими іграми дітей і зацікавленості вихователя в розвитку у дітей соціально значущих якостей – впевненості, самоконтролю та адекватної самооцінки, вміння переживати поразку і домагатися перемоги, залишаючись доброзичливо налаштованим по відношенню до інших дітей.

Ігрова вправ «Ввічливі слова».

Мета: розвиток поваги в спілкуванні, звичка користуватися ввічливими словами.

Гра проводиться з м'ячем у колі. Діти кидають один одному м'яч, називаючи ввічливі слова. Назвати тільки слова вітання (здрасуйте, добрий день, привіт, ми раді вас бачити, раді зустрічі з вами); подяки (спасибі, дякую, будь ласка, будьте люб'язні); вибачення (вибачте, мені дуже шкода); прощання (до побачення, до зустрічі, на добраніч).

Висновки до другого розділу

Таким чином, вчені, науковці-методисти доводять ефективність застосування різноманітних методів і прийомів формування доброзичливості у молодших школярів. Серед них привчання, переконання, роз'яснення, навіювання, власний приклад, етичні бесіди, заохочення і покарання.

Дослідники одностайні в думці, що формувати доброзичливі відносини молодших школярів слід в спільному житті та під час різних видів діяльності: театралізованої, проектної, ігрової, образотворчої, трудової тощо. Особливу роль у формуванні доброзичливості відводять ігровим прийомам, оскільки провідною діяльністю дітей залишається гра.

Нами узагальнено, що головна мета виховання гуманності і доброзичливості полягає у формуванні вміння бачити в інших людях друзів та партнерів. Почуття спільності та здатність «побачити» іншого є тим фундаментом, на якому будується моральне ставлення до людей. Саме це ставлення породжує співчуття та співпереживання.

Щоб сформувати доброзичливі взаємини між дітьми, необхідно організувати спільну діяльність, так як для молодших школярів виникають такі ситуації, коли виникає необхідність допомогти іншій дитині, порадіти її успіхам, отримати підтримку. При спілкуванні з однолітками у дітей формується почуття спільності та бажання бачити в іншій людині друга. При взаємодії з однолітками діти навчаються діяти спільно, узгоджено, ефективно, свідомо керуючи своєю поведінкою.

ВИСНОВКИ

Соціально-моральне виховання молодших школярів завжди було сферою особливої турботи вчителів, батьків, різних вихователів. Виникла нагальна потреба в розробці нових методів не лише для навчально-пізнавальних завдань, а й як частини персоналізованої моделі навчального процесу.

Усвідомлення дітьми моральних правил впливає на успішну побудову стосунків. Щоб визначити справді гуманне ставлення, діти повинні вміти розуміти думки та почуття інших, сприяти безкорисливій поведінці та бути готовими допомагати іншим. Поділіться «справжніми цінностями». У педагогічній науці не склалося єдиного наукового підходу до визначення поняття «доброта та доброзичливість».

У нашому дослідженні доброзичливість розглядається як особлива особистісна якість, її показниками є доброта, доброзичливість, турбота та увага, симпатія, чуйність, емпатія. Теоретичний аналіз дає змогу розглядати дружбу як цілісну особистісну якість, що визначає цінність добра, тобто прагнення до життя на основі добрих справ і дружніх стосунків.

Дослідження та аналіз розвитку доброзичливого, гуманного та ненасильницького ставлення у молодших класах дає змогу визначити дружні стосунки як позитивне ставлення до партнера, емпатію (співчуття, співчуття, допомога), доброзичливість, увагу до інших, бажання взаємодопомоги та ненасильницькі інтерактивні стосунки.

Психологічні особливості доброзичливого ставлення в молодшому шкільному віці обумовлені специфічними рисами дітей цього віку: активізацією потреби в спілкуванні з однолітками, розвитком довільності поведінки, появою первинних етичних інстанцій, виникненням інтересу до внутрішнього світу іншої людини, його почуттів і переживань. Порівняння себе з однолітком переростає у внутрішню спільність, що сприяє прояву співпереживання, сприяння іншому.

Для формування доброзичливого ставлення серед учнів молодших класів можна використовувати широкий спектр методів і прийомів. До них належать навчання, переконання, пояснення, поради, приклад, моральний діалог, заохочення та покарання тощо.

Дослідники сходяться на думці, що для формування дружніх стосунків між учнями його слід здійснювати в спільному житті та різноманітних видах діяльності: драматургії, проектних, ігрових, художніх, трудових тощо. Ігрові навички відіграють особливу роль у побудові дружніх стосунків, адже домінуючим видом діяльності для дітей молодшого шкільного віку є ігри.

Проведена діагностика може підтвердити, що доброзичливості і доброзичливості молодших школярів недостатньо. Дослідження показали, що молодші школярі емоційно підготовлені до дружніх стосунків, але їм бракує достатнього знання способів вираження дружби та практичного досвіду. Необхідно виховувати доброзичливість дітей молодшого шкільного віку.

Ефективне вирішення наукової проблеми доброзичливості серед дітей молодшого шкільного віку потребує злагодженості вчителів і батьків для забезпечення наступних організаційно-педагогічних умов: створення і подальша підтримка освітніх закладів та сімей з доброю атмосферою, налагодження виховного процесу на основі переконань. заохочувати людину до активнішої діяльності; засвоюючи моральні, естетичні, духовні та культурні традиції людей формуються звички та навички дружніх стосунків; дружні стосунки необхідні для виховання дітей.

Забезпечує методи та навички виховання доброти молодших школярів: модельні ігри, тренінги з творчими інтерактивними елементами, проблемні ситуації, діалогові, комунікативні та мовленнєві вправи, навчальні вправи, рухливі ігри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка чеснот української дитини. Практико-орієнтований збірник методичних матеріалів / Л.В. Калуська. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. 45 с.
2. Амонашвили Ш.А. Размышления о гуманной педагогике / Ш.А. Амонашвили. М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили. 1995. 496 с.
3. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! / Пособие для учителя. - М.: Просвещение, 1983. 208 с.
4. Артемова Л.В. Развитие предпосылок толерантности в процессе социально-нравственного воспитания / Л.В. Артемова. М.: Феникс 2011. № 1. 99с. 5.
5. Балагурова І. Шануй себе сам, і шануватимуть тебе люди / Інна Балагурова // Вихователь-методист дошкільного закладу 2010. №6. С. 32-44.
6. Бахтінова О. В. Матеріали до уроків етики [1–4 класи] / Оксана Вікторівна Бахтінова. Х. : Вид-во «Ранок НТ», 2010. 208 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Кн. 2. : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / Іван Дмитрович Бех. К. : Либідь, 2003. 344 с.
8. Бех І. Д. Життя як цінність у культурно-виховній інтерпретації В. О. Сухомлинського / Іван Дмитрович Бех // Рідна школа. 2007. № 2. С. 7-12.
9. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини / І. Д. Бех // Педагогіка толерантності. 2001. № 2 С. 52-58.
10. Биковська Т. М. Не скупімося, люди, на добро...» / Т. М. Биковська // Виховна робота в школі № 10(71) жовтень, 2010. С. 26-27.
11. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И. Божович. М.: Просвещение 1968. 464 с.
12. Вакуленко, О. В. Ігровий тренінг як засіб формування гуманних відносин до однолітків [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук:

- 13.00.07 / О. В. Вакуленко; Шадр. Держ. пед. ін-т. Єкатеринбург, 2000. 24 с. 9. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психологическом развитии ребенка. С. 61.
13. Гавриш Н. Доброму всюди добре, або як допомогти дітям зростати доброзичливими. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2017. № 8. С. 40-45.
14. Година спілкування ; 1 клас / Упоряд. М. О. Володарська. Х.: Видавництво «Ранок», 2011. 176 с.
15. Грицюк Л.А. Нові форми здобуття освіти / Л.А. Грицюк, М.І. Каратаєва. – Тернопіль : Мандрівець, 2006. 256 с.
16. Дубровіна І. В. Психологічний розвиток вихованців дитячих будинків / І. В. Дубровіна, А. Г. Рузька. К. : «Наукова думка», 1990. 120 с.
17. Зверєва І. Д. Діагностика моральної вихованості школярів / І. Д. Зверєва, Л. Г. Коваль, П. Д. Фролов. К. : ІСДО, 1995. 156 с.].
18. Зінченко А. В. Формування комунікативної толерантності студентів педагогічних спеціальностей університету в процесі гуманітарної підготовки : 13.00.04. Черкаси, 2012. 312 с
19. Іванчук М. Г. Психолого-педагогічні основи виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.07. Київ, 2005. 43 с.
20. Канішевська Л. В. Виховання соціальної зрілості старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів у позаурочній діяльності: монографія / Любов Вікторівна Канішевська. К. : ХмЦНП, 2011. 368с.
21. Кантор И. М. Понятийно-терминологическая система педагогики [Текст] : логико-методологические проблемы. М. : Педагогика, 1980. 158с.
22. Кобзар Б. С. Специфіка позаурочної виховної роботи з учнями шкіл-інтернатів для дітей-сиріт, та дітей, які залишилися без піклування батьків / Б. С. Кобзар, Є. П. Постовойтов. К. : СтилоС, 1997. 311 с.

- 23.Ковальчук В.І. Інноваційні підходи до організації навчального процесу / Василь Ковальчук. – 2-ге видання, перероблене та доповнене К. : Шк. Світ, 2011. 128 с.
- 24.Кононко О. Л. Виховання. Енциклопедія освіти / відповід. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 87–88.
- 25.Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості / Олена Кононко : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. К. : Освіта, 1998. 255 с. 18.
- 26.Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с. 112.
Концепція розвитку педагогічної освіти [Електронний ресурс].
Режим доступу :<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitkupedagogichnoyi-osviti>.
- 27.Копанич М. Ранкове коло – заряд позитиву на весь день / Марія Копанич 2018. №11. С. 28-29.
- 28.Копіца О. Формування толерантності як ціннісної якості майбутнього педагога. Вісн. Львів. ун-ту. Сер. пед. 2006. Вип. 21, ч. 2. С. 63-68.
- 29.Костюк Г. С. Психологія. Київ : Рад. школа, 1968. 572 с.
- 30.Ладивір С. Поле ціннісних орієнтацій / С. Ладивір .2015. № 8. С. 11-15.
- 31.Ладивір С., Пірожченко Т. Найближчий соціум: розвиває чи руйнує? / Світлана Ладивір, Тамара Пірожченко //2010. №6. С. 4-8.
- 32.Ладивір С.О. Жити і діяти разом з дитиною / Світлана Ладивір 2013. №10. С. 6-8.
- 33.Листопад Н. Л. Милосердя як основа духовно-морального виховання / Н. Л. Листопад // Виховання і культура. № 2 (33), 2013. С. 188-191.
- 34.Лихачев, Б. Т. Педагогіка [Текст] : курс лекцій / Б. Т.Лихачев. М. : Юрайт. М, 2001. 505 с.
- 35.Лопатіна О. О. Казки про чесноти / О. О. Лопатіна, М. В. Скребцова. Х. : Вид. група «Основа», 2013. 128 с.
- 36.Луценко І. Спілкуємося на рівних. Організація комунікативно-мовленнєвої діяльності на засадах дитиноцентризму / Ірина Луценко 2015. №1. С.5-10.

- 37.Макаренко А. С. Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. К. : Рад. школа, 1990. 336 с
- 38.Матвієнко О. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до творчої навчально-виховної діяльності. Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського держ. пед. ун-ту імені Павла Тичини. Умань, 2012. Вип. 6 (Ч. 1). С. 238-244.
- 39.Матвієнко О. С. Толерантність : введення у проблему. Вінниця : ВДАУ, 2006. 40 с.
- 40.Наволокова Н.П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Н.П. Наволокова. 2-ге вид. Х.: Вид.група «Основа», 2014. 176 с. (Серія «Золота педагогічна скарбниця»).
- 41.Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. Режим доступу :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
- 42.Немчинова Л.С. Історичний контекст становлення змісту поняття «толерантність» та його вплив на педагогічну думку // Науковометодичний електронний журнал «Концепт». 2017. № 4.
- 43.Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. К., 2016. 134 с.
- 44.Новикова В.й. Воспитание доброты – основной путь включения младших школьников в борьбу за мир / Внеклассная работа по воспитанию школьников в духе мира / Материалы межвуз науч.-практ. конф., 12-14 сент. 1991 Ровно, 1991. С. 104-106.
- 45.Педагогічне спілкування як взаємодія : [Електронний ресурс]. Режим доступу : www.hortling.org.ua/node/1437.
- 46.Поніманська Т. Гуманізація освіти – ознака її якості / Тамара Поніманська // 2016. № 9. С. 2-5.
- 47.Поніманська Т.І., Козлюк О.А. Виховання людяності: методичний посібник / Т.І. Поніманська, О.А. Козлюк. Київ: Міленіум, 2008. 95 с.
- 48.Програма незалежного тестування фахових знань та умінь вчителів початкової школи :Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.01.2019 р. № 33 «Про затвердження програми незалежного

- тестування фахових знань та умінь вчителів початкової школи». Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/monrozrobylo-programu-nezalezhnogo-testuvannya-vchyteliv-pochatkovoyi-shkoly>.
- 49.Професійний стандарт «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» :Наказ Міністерства соціальної політики України від 10. 08. 2018 р. № 1143 «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти». Режим доступу : <http://nus.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/20180815.pdf>.
- 50.Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи : методичний посібник для вчителів / автори-укладачі : О. І. Пометун, І. М. Сущенко. Київ, 2017. 96 с.
- 51.Савченко О. О. Гуманізація освіти як передумова формування толерантної свідомості. Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/2415/1/08soofts.pdf>.
- 52.Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Абрис, 1997. 416 с. 180.
- 53.Савченко О. Я. Толерантність як цінність шкільної освіти: методичний аспект. Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки. 2014. Вип. 1. 46. С. 124-129
- 54.Смирнова Е. Игры, направленные на формирование доброжелательного отношения к сверстникам [Текст] / Е.О. Смирнова В. Холмогорова // Дошкольное воспитание, 2003, № 8, с. 73-77.
- 55.Спичак М.Д. Розвиток комунікативних умінь та навичок . Старший вік. К.: Шк.світ, 2011. 96 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»). – 89 с.
- 56.Сухомлинский В. А. Как воспитать у детей доброжелательность // Как воспитать настоящего человека. М. : Педагогика, 1990. С. 162-169.

57. Сухомлинський В. Всі добрі люди – одна сім'я: збірка творів / В. Сухомлинський. Х.: ВД «Школа», 2012. (Серія «Дитячий бестселер»). 186 с.
58. Сухомлинський В. Добре слово: оповідання / В. Сухомлинський // Розкажіть онуку. 2002. № 10. с. 31.
59. Сухомлинський В. Казки / В. Сухомлинський // Палітра педагога. 2008. № 5 С. 28-30.
60. Сухомлинський В. Казки школи під Голубим небом: казки, притчі, оповідання / В. Сухомлинський; упоряд. О. Сухомлинська. К. : Освіта, 1991. 161 с.
61. Сухомлинський В. Оповідання та казки / В. Сухомлинський // Рідне слово; хрестоматія: у 2 кн. Кн. 2. – К. : Либідь, 1999. 231 с.
62. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.1 / В.О. Сухомлинський. К. : «Рад. школа», 1975. 654 с.
63. Сухомлинський В.О. Не бійтесь бути ласкавими. Вибрані пед. твори: у 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. Т.5. 639с.].
64. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : метод. рек. / Т.О. Пірожченко, С.О. Ладивір, К.В. Карасьова та ін.; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології імені Г.С. Костюка. Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
65. Сучасні проблеми виховання учнів шкіл-інтератів : теорія і практика : колективна монографія / Голуб О.В., Толкачова А. С., Бернадська Л. В., Грітчина А. І., Підборський Ю. Г., Поліщук О. В., Сизоненко І. Г. / [кер. авт. кол. О. В. Голуб]. Донецьк : ЛАНДОН XXI, 2013. 362 с.
66. Токар Н. Уроки доброти / Н. Токар // Початкова школа : науково-методичний журнал. №11, 2012. С. 52-53.
67. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний підручник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М.М. Фіцула. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2010. 232 с.

- 68.Формування життєвої компетентності вихованців у закладах інтернатного типу: навч.-метод. посібник / [Л. В. Канішевська та ін.]. К. : Педагогічна думка, 2007. 172 с.
- 69.Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч. метод. посібник / Т.О. Пірожченко, Л.І. Соловйова та ін. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2016. 248 с.
- 70.Чередник Л. М. Готовність вчителя початкової школи до толерантного виховання учнів як комплекс його особистісно-індивідуальних якостей та вияв професійної компетентності. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи : збірник наукових праць. Випуск 61. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. С. 318-323.
- 71.Чередник Л. М. Готовність майбутнього вчителя початкової школи до толерантного виховання учнів як складова частина його професійної компетентності. Педагогічні науки : збірник наукових праць. Випуск LXXX. Том 2. Херсон : Гельветика, 2017. С. 215-218.
- 72.Чередник Л. М. Сутність і структура педагогічної толерантності вчителя початкової школи. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : збірник наукових праць. Випуск 3. Бердянськ : БДПУ, 2016. С. 36-42.
- 73.Чередник Л. М. Формування готовності вчителя початкової школи до толерантного виховання учнів у процесі вивчення дисциплін соціальногуманітарного циклу. Інноваційна педагогіка: науковий журнал. Випуск 7. Том 2. Одеса, 2018. С. 122-126.
- 74.Чередник Л. Модель формування у майбутніх учителів готовності до толерантного виховання молодших школярів. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2019. № 66, Т.2. С. 166-171.

75.Якобсон С. Г. Моральное воспитание в детском саду: пособие для воспитателей детских садов. М.: Воспитание дошкольника. 2003. С. 67.

Гра-моделювання «Чарівний букет»

Мета: Вчити виявляти увагу до оточуючих, встановлювати доброзичливі відносини, помічати позитивні якості інших і виражати це словами, робити компліменти.

Обладнання: Зелена тканина або картон, вирізані пелюсточки для кожної дитини.

Вихователь (показує на тканину, що лежить на підлозі).

Це зелена галявина. Який у вас настрій, коли ви дивитеся на цю галявину?

Діти. Сумний.

Вихователь. Як ви думаєте, чого на ній не вистачає?

Діти. Квітів.

Вихователь. Чи веселе життя на такий галявинці? Ось так і між людьми: життя без поваги та розуміння буде похмуре та сумне. А хотіли б ви прямо зараз порадувати один одного? Давайте пограємо в гру «Компліменти».

Діти по черзі беруть по одній пелюсточки, промовляють компліменти будь-кому з дітей і викладають її на «галявинці».

Добрі слова повинні бути сказані кожній дитині.

Вихователь. Подивіться діти, які гарні квіти виростили від ваших слів на цій галявині. А зараз який у вас настрій?

Діти. Веселий, щасливий.

Літературні твори для використання у роботі з дітьми дошкільного віку

Добре слово (*Василь Сухомлинський*)

В однієї жінки була маленька донька Оля. Коли дівчинці виповнилося п'ять років, вона тяжко захворіла: простудилась, почала кашляти й танула на очах. До нещасної матері почали приходити родичі: Олині тітки, дядьки, бабусі, дідусі. Кожен приносив щось смачне й поживне: липовий мед і солодке коров'яче масло, свіжі лісові ягоди й горіхи, перепелині яєчка й бульйон з курячого крильця. Кожен говорив: «Треба добре харчуватися, треба дихати свіжим повітрям і хвороба втече в ліси й на болота».

Оля їла мед у стільниках і солодке коров'яче масло, лісові ягоди й горіхи, перепелині яєчка й бульйон з курячого крильця. Але нічого не допомагало - дівчинка вже ледве вставала з ліжка.

Одного дня біля хворої зібрались усі родичі. Дідусь Опанас сказав:

- Чогось їй не вистачає. А чого - і сам не можу зрозуміти.

Раптом відчинились двері і в хату увійшла прабабуся Олі - столітня Надія. Про неї родичі забули, бо багато років сиділа прабабуся Надія в хаті, нікуди не виходила. Але, почувши про хворобу правнучки, вирішила навідати її.

Підійшла до ліжка, сіла на ослінчик, взяла Олину руку в свою, зморшкувату і маленьку, й сказала:

- Немає в мене ні медових стільників, ні солодкого коров'ячого масла, немає ні свіжих лісових ягід, ні горіхів, немає ні перепелиних яєчок, ні курячого крильця. Стара я стала, нічого не бачу. Принесла я тобі, мила моя правнучко, один-єдиний подарунок: сердечне бажання. Єдине бажання залишилось у мене в серці - щоб ти, моя квіточко, видужала й знову раділа ясному сонечкові.

Така величезна сила любові була в цьому доброму слові, що маленьке Олине серце забилося частіше, щічки порозовішали, а в очах засяяла радість.

- Ось чого не вистачало Олі, - сказав дід Опанас. - Доброго слова.

Скажи людині: «Доброго дня!» (*Василь Сухомлинський*)

Лісовою стежинкою ідуть батько і маленький син. Довкола тиша, тільки чути, як десь далеко вистукує дятел та струмочок дзюркотить у лісовій гущавині.

Аж тут син побачив, що назустріч їм іде бабуся.

- Тату, куди бабуся йде? - питає син.

- Зустрічати або проваджати, - каже батько й усміхається. - Ось як ми зустрінемося з бабусею, ти й скажеш: «Доброго дня, бабусю!».

- Навіщо ж казати ці слова? - дивується син. - Ми ж її не знаємо.

- А ось зустрінемося, скажемо бабусі ці слова, тоді й побачиш, навіщо.

Ось і бабуся.

- Доброго дня, бабусю! - каже син.

- Доброго дня, - каже батько.

- Доброго вам здоров'я, - відповідає бабуся і усміхається.

Хлопчик побачив: усе довкола змінилось. Сонце засяяло яскравіше. Верховіттям дерев пробіг легенький вітерець, і листя заграло, затремтіло. У кущах заспівали пташки - раніше їх і не чути було.

На душі в хлопчика стало легко.

- Чому це воно так? - питається син.

- Бо ми побажали людині доброго дня.

Лялька під дощем (*Василь Сухомлинський*)

Зіна вклалася спати. А надворі почалася гроза. Гримів грім, з-за Дніпра насувалися чорні хмари. По залізному даху зашумів дощ.

Блиснула блискавка. На мить стало ясно, як удень. Зіна побачила: на подвір'ї стоять калюжі води, йде дощ, і - ой горе, що ж таке? - На лавці, під дощем, лежить її лялька Зоя. Вона забула Зою на лавці. Як же це трапилось? Як же вона не згадала про Зою, лягаючи спати, як же вона не подумала про неї, коли почалася гроза?

Від цих думок Зіні стало важко, і вона заплакала. А ще важче було від думки про те, що на лавці лежить під холодним дощем її Зоя... Зіна встала з ліжка, тихо відчинила двері, побігла на подвір'я. Дощ миттю змочив її сорочечку. Вона підбігла до лавки, взяла Зою, пригорнула її до грудей. Коли Зіна відчинила двері, мама ввімкнула світло і широко розплющеними від страху очима дивилася на порожнє ліжко. Побачивши Зіну з притуленою до дитячих грудей лялькою, мама перевела дух. Вона взяла рушник, витерла Зіну, переодягла в суху сорочечку. Давши рушник, сказала:

- Витри ж Зою... Як же це ти її забула на лавці?

- Ніколи більше такого не буде, матусю...

Яблуко в осінньому саду (*Василь Сухомлинський*)

Пізньої осені маленькі близнятка Оля й Ніна гуляли в яблуневому саду. Був тихий сонячний день. Майже все листя з яблунь опало і шурхотіло під ногами. Тільки де-не-де на деревах залишилося пожовкле листячко.

Дівчатка підійшли до великої яблуні. Поруч із жовтим листком вони побачили на гілці велике рожеве яблуко.

Оля й Ніна аж скрикнули від радості.

- Як воно тут збереглося? - з подивом запитала Оля.

- Зараз ми його зірвемо, - сказала Ніна і зірвала яблуко. Кожній хотілося потримати його в руках.

Олі хотілося, щоб яблуко дісталось їй, але вона соромилась висловити це бажання, а тому сказала сестрі:

- Хай тобі буде яблуко, Ніно.

Ніні хотілося, щоб яблуко дісталось їй, але вона соромилась зізнатися в цьому.

Ніна сказала:

- Хай тобі буде яблуко, Олю...

Яблуко переходило з рук в руки, дівчатка не могли дійти згоди. Та ось їм обом саянула одна і та ж думка: вони прибігли до мами радісні, схвильовані.

Віддали їй яблуко.

В маминих очах сяяла радість.

Мама розрізала яблуко й дала дівчаткам по половинці.

Чому дідусь такий добрий сьогодні (*Василь Сухомлинський*)

Поліз Андрійко на шовковицю: привабили чорні ягоди. Навтішався вволю, а тут дощ пішов. Пересидів Андрійко дощ. Хотів злазити з шовковиці, аж дивиться - сидить під шовковицею дідусь Петро. Вийшов дідусь після дощу в сад.

«Що ж його робити? - думає Андрійко. - Злізати з шовковиці - струсиш на дідуса всю воду з листя, змокне під дощем, захворіє».

Сидить Андрійко, притулившись до гілки, боїться поворухнутись. Жде, поки дідусь до хати піде. А дідусь не йде. Вже сутеніти стало, коли підвівся дідусь, питає:

- Чому це ти сидиш на дереві, внучку?
- Боюся струсити на вас краплі, дідусю...
- Злазь, Андрійку.

Дідусь відійшов, Андрійко зліз із шовковиці. Дідусь пригорнув і поцілував Андрійка. «Чому це дідусь такий добрий сьогодні?» - з подивом подумав онук.

Покинуте кошеня (*Василь Сухомлинський*)

Хтось виніс із хати маленьке сіре кошенятко й пустив його на дорогу. Сидить кошеня та й нявчить. Бо хоче додому, до матусі. Проходять люди, дивляться на кошеня. Хто сумно хитає головою, хто сміється. Хто жаліє: бідне кошенятко, та й іде собі.

Настав вечір. Зайшло сонце. Страшно стало кошеняткові. Притулилося воно до куща та й сидить - тремтить. Поверталась із школи маленька Наталочка. Чує - нявчить кошеня. Вона не сказала ні слова, а взяла кошеня й понесла додому. Пригорнулося кошенятко до дівчинки. Замуркотіло. Раде-радісіньке.

ТЕМАТИКА ВИХОВНИХ ГОДИН

1 клас

«Доброта», «Любов», «Турботливість», «Співчуття», «Милосердя», «Хто людям добра бажає, той сам його здобуває», «Подорож до Країни Доброти», «Вчимося прощати інших», «Ми навчаємося піклуватися про інших», «Допомагаємо тваринам і птахам».

2 клас

«Добро і милосердя», «Співчуття і сприяння», «Що таке зло», «Що таке байдужість», «Що таке егоїзм», «Людина приходить у світ до добра», «Людина поміж людей», «Ми – друзі твої, природо», «Любов до тварин», «Будьмо милосердні».

3 клас

«Людські чесноти – милосердя», «Доброта – це краса людської душі», «Співчуття. Утіха. Утішити – заспокоїти, підтримати, допомогти», «Добро і зло», «Поспішай робити добро», «Ти живеш поміж людей», «Милосердя і доброта – людства два крила», «Милосердя і природа», «Ми вміємо піклуватися про інших», «Людська святиня».

4 клас

«Поговоримо про милосердя», «Життя людини – найвища цінність», «Як розділити радість і печаль іншої людини», «Не скупімося, люди, на добро...», «Доброта і милосердя врятовують світ», «Турботливість і байдужість», «Пам'ятай про співчуття і милосердя», «Любов і турбота», «Чужої біди не буває», «Доброту серця – людям».

Мудрі думки про добро

Головне в людині – здатність робити добро.

(В. Биков).

Призначення людини саме робити добро.

(В. Даль).

Ніщо так не прикрашає життя своє та інших людей як встановлена звичка бути доброю людиною.

(Л. Толстой).

На світі залишаються жити добрі справи, все інше зникає.

(Ч. Айтматов).

Якомога більше вчинків, які спонукають прагнення до моральної краси, прагнення зробити людям добро – це одна з найважливіших умов правильного включення особи в життя суспільства.

(В. Сухомлинський).

Той, хто робить добро іншому, робить також добро самому собі, не в сенсі наслідків, але самим актом цього добра, оскільки свідомість зробленого вибору є вищою нагородою для людини.

(Сенека).

Перемагай лють любов'ю, відповідай добром на зло, скупість перемагай щедрістю.

(Будда).

Коли ти зробив добро кому-небудь і це добро принесло плоди, навіщо ти, як безрозсудний, домагаєшся й похвали і нагороди за свою добру справу?

(М. Аврелій).

Добро часто виходить від зла, але це не Божа, а не людська воля. Людина знає, що від зла може відбутися тільки зло, так само як від добра добро.

(М. Ганді).

Розробки виховних годин

Виховна година на тему «Доброта» (1 клас)

Мета: дати уявлення про доброту, вчити учнів виявляти доброту до інших; викликати у вихованців бажання робити добро людям.

Обладнання: плакат «Правила доброти», костюм Феї Добра, м'яч, кольорові олівці, фломастери, папір. Хід заняття Організаційний момент.

Привітання. Повідомлення теми виховної години.

– Діти, сьогодні ми поговоримо з вами про доброту.

Читання казки «Їжачиха-кравчиня». Жила собі в лісі Їжачиха-кравчиня. Не було в неї жодної вільної хвилини: то зайці просили нові шубки на зиму пошити; то в білочки вухка мерзли, і вона вирішила шапочкою обзавестися. Навіть квітам, кущам і деревам Їжачиха допомагала. Обдере хтось кору, обірве листя дерева і кущі, кличуть Їжачиху. Вона пришиє кору і листя на місце, і все миттєво приросте.

Мабуть, голки та нитки Їжачихи були чарівні. Справа в тому, що голки вона в себе брала, а нитки їй павучки лісові виготовляли. Одного разу замовлень у Їжачихи було так багато, що вона з ніг збилася. Уже смеркало, коли Їжачиха поспішила до яру, де її олениця з оленям чекали. Мисливець стріляв у них, та схибив, але куля зачепила бік в оленяти й порвала його гарну шкурку. Мама олениця дуже хвилювалася за синочка і, побачивши Їжачиху, промовила: – Йди відсіть, невідомий звір, тут мій синочок лежить, у нього шкурка подерта. Ми Їжачиху чекаємо. – Ти що, оленице, я – Їжачиха, – здивувалася Їжачиха. – Ой, перепрошую, обізналась я. Та це й дивно, я звикла до їжаків із голками, а в тебе одна тільки голка із павутинням посеред спини стирчить.

Тоді зрозуміла Їжачиха, що всі свої голки витратила, але перейматися цим було ніколи: оленятко лежало, закривши очі. Їжачиха висмикнула останню голку, затягнула в неї павутинку, і через хвилину шкура оленяти була акуратно зашита. Мама олениця облизала рану теплим язиком, і оленя відкрило очі. – Матусю, – сказало воно, – у мене більше не болять бік. А потім уп'ялося в Їжачиху: – Мамо, це хто: хом'як чи ховрашок? Олениця сердито

шикнула на нього: – Це Їжачиха. Вона тобі шкурку зашила. Замість того, щоб дурниці питати, краще подякувати їй. – Мамо, я не знав, що Їжачихи голі бувають, я вважав – вони в голках. Далі Їжачиха не слухала.

Сумна, вона вибралася з яру, сховалася під високою ялиною і тихо заплакала. Красуня ялина похитала пухнастими вітами: – Тебе хтось скривдив, Їжачихо? – Ні, я сама себе скривдила. Усі голки витратила на шиття і перетворилася на голого звіра. А ти, ялино, як здогадалася, що я – Їжачихо? – У нас, дерев, особливе чуття, тому я тебе ніколи ні з ким не спутаю. А біді твоїй нескладно зарадити, – не тільки в тебе однієї голки ростуть, – ласкаво додала ялина і сильно струснула своїм гіллям. Їжачиха відчула поколювання і помацала себе лапкою. Густі ялинкові голки обліпили її, і Їжачиха стала ще гарніша, ніж колись. Вона подякувала ялині й радо побігла додому вечеряти. Зайченя, яке трапилося їй назустріч, захоплено вигукнуло: Ой, Їжачихо, яка в тебе гарна шубка стала: зелена і пухнаста ! А шили нові голки навіть краще, ніж колишні.

Запитання.

1. Якою була Їжачиха?
2. Як ти вважаєш, кому ще Їжачиха допомагала в лісі?
3. Перелічи добрих мешканців світу природи і поясни, чому вони добрі (Наприклад, дощик напуває землю; травою годують тварин; сонце всіх зігріває).

Вчитель: Діти! Що таке доброта?

Доброта – це чуйне, привітне, доброзичливе, дружнє ставлення до людей. Без доброти світ не може існувати.

Ознайомлення з правилами Доброти.

Вчитель: Діти! До нас завітала Добра Фея, яка розповість вам про правила доброти. Фея. Любі діти! Людина починається з добра, З уміння співчувати, захистити – Це зрозуміти всім давно пора, Бо ми прийшли у світ добро творити. Правила доброти дуже прості, треба тільки навчитися їх виконувати. – Допомагай слабким, маленьким, хворим. – Жалій інших, а не себе. – Ніколи не заздри. – Шануй працю інших людей. – Допомагай друзям

у біді. – Прощай іншим помилки. – Не будь жадібним. – Люби своїх близьких. Асоціативний куш. (Діти добирають слова, що підходять до слова «Доброта») (Наприклад, співчуття, допомога, доброзичливість, любов, щедрість, турботливість тощо).

Вчитель: Діти! Яких добрих казкових героїв ви знаєте? Складаємо прислів'я про добро

1. Думай добре, роби добре не доводить
2. Добро плодить добро.....не поїдеш.
3. У кого є злість,,.....і буде добре.
4. На злі далекоа зло плодить зло
5. Злість до добра.....той своє серце їсть.

Гра «Подумаємо про доброту». Усі діти стають у коло. Одна дитина грає роль Доброти. Вона виходить за двері й думає, що доброта може зробити для кого-небудь із друзів. Вихователь відчиняє двері, і всі голосно говорять: «Наші двері відчиняємо, Доброту в гості чекаємо!» «Доброта» заходить, бере одну дитину за руку, виводить її на середину кола й каже, що сьогодні зробить для цієї дитини.

Динамічна хвилинка «Добрий дощик» Вихователь поділяє дітей на пари, потім читає вірш. Одна дитина з пари витягує руки долоньками догори. Інша стукає пальчиками по долоньках свого друга, зображуючи той чи інший дощ: дрібний грибний, теплий, ласкавий, літній, осінній, грозову зливу. Дощ лив, лив, лив, Діжки повні нам налив, Усі дерева напоїв Землю-матінку умив. Гра «Добрі люди». Діти сідають у коло. Кожному з них по черзі вихователь кидає у руки м'яч. Той, хто спіймав м'яч, називає будь-яку добру людину і пояснює, чому вона добра. Підсумок заняття.

Створення «Сонячної квітки».

Вчитель: Добро – це найголовніше, що є на Землі. Воно, як сонечко, зігріває нас, пестить своїми промінцями. Давайте кожен з вас намалює своє добре сонечко, яке містить стільки промінців, скільки добрих вчинків ви зробили останнім часом. І от зраз у в нашому класі засяє справжня Сонячна

квітка добрих справ. Ось так із маленьких сонечок утворилося велике сяюче
СОНЦЕ ДОБРОТИ.

Поспішайте робити добро, і тоді на серці буде затишно і спокійно, бо так
чудово бути добрим, дарувати тепло своїх сердець іншим.

Анкета для вчителів

Мета:

1) виявити рівень осмислення поняття «добро» вчителями шкіл (питання 1);

2) виявити ставлення вчителя до проблеми виховання доброти в молодших школярів (питання 2; 3);

1. визначити стан роботи з виховання доброти в молодших школярів (питання 4; 5).

1. Який зміст Ви вкладаєте в поняття «доброта»? Перерахуйте якості милосердної людини.

2. Як Ви вважаєте, чи є проблема виховання доброти в молодших школярів актуальною нині проблемою ?

3. Як Ви вважаєте, чи може сучасна школа має досягнути значного успіху у вихованні доброти в молодших школярів?

4. Які методи виховання доброти Ви використовуєте в практичній роботі? Перерахуйте їх.

5. З якими труднощами при вихованні доброти в молодших школярів шкіл Ви стикаєтеся?